

MAHDUMKULU ŞİİRİNİN ÇOK SEVİLİP YAYILMASININ SEBEPLERİ ÜZERİNE

Abid Nazar MAHDUM*

ÖZ

Mahdumkulu, on sekizinci yüzyılda yaşamış meşhur Türkmen şairidir. Bu şair, Türkmenlerin arasında olduğu gibi Türkmen olmayan Türk zümreleri arasında da tanınıp sevilen bir şahsiyettir. Hatta Türk olmayan bazı kavimler arasında da tanındığı bilinmektedir. Mahdumkulu'dan önce yaşayan Türkmen şairlerinin şiirlerinde Türkmen Türkçesi özellikleri kendini belli ediyorsa da Çağatay Türkçesi özellikleri daha çok görülür. Mahdumkulu ise halk arasında konuşulan Türkmen Türkçesini daha çok öne çıkarmış, Çağatay Türkçesine ait kelimeleri ise özellikle hece ile yazdığı şiirlerde bir hayli azaltmıştır. Bu tip şiirlerinde sade bir dilin kullandığı da görülür. Bunun yanında üslup olarak da kendine has tarzlar denemiş, halkın daha kolay anlayacağı bir anlatım tarzını tercih etmiştir. Mahdumkulu'nun bir özelliği de çok çeşitli konularda şiir yazmış olmasıdır. Savaş ve yağmaların yaşandığı bir zamanda ve coğrafyada yaşayan şair, acı hadiseler yaşamıştır. İyi bir tahsil gören ve tasavvuf terbiyesi de aldığı anlaşılan Mahdumkulu, yaşadığı acıların da tesiriyle dokunaklı şiirler yazmıştır. Bütün bunların şairin halk arasında sevilip şiirlerinin çok yaygınlaşmasında etkili olduğu düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Mahdumkulu, Türkmen Edebiyatı, Çağatay Türkçesi,

A SHORT WORKUP AND STUDY ABOUT THE PEOPLE'S AFFECTION TO MAHDUMKULU POEMS AND ITS POPULARITY

ABSTRACT

Mahdumkulu is a famous Turkmen poet who lives in 18.th century. He is a poet that not only loved in the Turkmen society also in other turkic groups. Moreover, he is known by other nations too. Before Mahdumkulu, Turkmen Turkish spesifications were feeling on Turkmen Poetry but Chagatai Turkish was preponderate on that. But Mahdumkulu put forward Turkmen Turkish which speaks among Turkmen people and withdraw some Chagatai Turkish words especially in his syllabic metered poems. We can see a plain language in that kind of poems of Mahdumkulu. Besides, he tries specific wording styles and prefers comprehensible and can understandable turn of phrase by people. As an another specification of Mahdumkulu, he writes poems about so many different topics. Poet lives in a war geography, and in that plundering times he faces with lots of tragic events. Mahdumkulu is a well educated poet and he has knowledge of tasawwuf too. He writes emotional poems with that tragic events' impact. All these things can be effective about the popularity of his poems and people's affection to Mahdumkulu.

---

* Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, abidmahdum@yahoo.com.

Keywords: Mahdumkulu, Turkmen Literature, Chagatai Turkish

Mahdumkulu'nun şimdi İran topraklarında bulunan Günbed-i Kavus'a bağlı köylerden Acıkavşan'da, hicri 1146 (M. 1733) yılında dünyaya geldiği belirtilmiştir¹ ise de bu tarihi 1724 olarak kabul edenler de vardır.² Vefat tarihi de hicri 1203 (M. 1788) olarak verilmiştir.³ Ancak bazı delillere dayanarak onun vefat yılını 1807'lere kadar götürenler de olmuştur.⁴

Öteden beri Mahdumkulu'nun *Divanı* gerek Arap harfleriyle, gerek Kril ve Latin harfleriyle birçok kere neşredilmiştir. Ancak, şairi tam manasıyla doğru değerlendirebilmek için onun *Divanının* güvenilir ilmî bir neşrinin elde olması gerekir. Müellif nüshası ortada olmayan eserin, mevcut güvenilir yazmalar arasından ilmî usullerle seçilen yazmalara dayanan edisyon kritikli ilmî bir neşrinin yapılmadığını söylemek mecburiyetindeyiz. *Mahdumkulu Divanı*'nın 1983'te yapılan neşrinde şöyle denmektedir: “Şimdiye kadar Mahdumkulu'nun eserinin neşirleri, genel halk için yapılmış neşirlerdir. Şairin eserinin ilmî tenkitli metni daha ortaya konmamıştır.”⁵

Şairin divanının bazı neşirlerinde ideolojik yönelimlerin tesiriyle, kimi zaman da başka düşüncelerle bazı tasarruflarda bulunulmuş, hatta yeni şiirler bile ilave edilmiştir. Bazen farkında olmadan başka şairlere ait şiirlerin Mahdumkulu şiiri olarak kaydedildiği de olmuştur. Mahdumkulu'nun *Divanına* sonradan ilave edilmiş şiirlerle ilgili makalemizde ayrıntılı bilgi verilmiştir.⁶ Bazı neşirlerde Mahdumkulu şiirleri üzerinde kimi zaman bazı kelimelerin imlasında tasarrufla bulunulduğu, yani metne müdahale yapıldığı da belirtilmiştir.⁷ *Mahdumkulu Divanının* genel halk için yapılan neşirlerinde farklı anlaşılabilir sözlerinin değiştirilmiş olduğu da vakidir.⁸ 1983 neşrinde bazı şiirler hariç, önemli nüshaların karşılaştırıldığı ve tekstolojik analiz yapıldığı belirtilmiştir. Bu şekilde bazı şiirlerde bazı yerlerin metinden çıkarıldığı da bildirilmiştir.⁹ Bazı neşirlerde yer alan bazı şiirlerin aslında başkasına ait olduğu da görülmüştür. Bu durum sonradan istinsah edilmiş yazma nüshalarda da sözkonusu olabilmektedir. Mahdumkulu'na ait divanın eski güvenilir yazma nüshalarında geçmeyen “Figanım bar” isimli şiirin Nûr Muhammed Andelîb'in

¹ Nurkılıç Fedâkâr, *Nakd u Tahlil-i Âsâr u Ahvâl-i Mahdumkulu Ferâğî*, Neşr-i İhsân, Günbed, h. 1379, s. 48.

² Mahdumkulu, *Mahtumkulu*, (Hazırlayan: Prof. Dr. Annagurban Aşirov), Türkmenistan Bilimler Akademisi Milli Elyazmaları Enstitüsü, Ankara 2014, s. 383.

³ Nurkılıç Fedâkâr, *a.g.e.*, s. 48.

⁴ Mahdumkulu, *Mahtumkulu*, (Hazırlayan: Prof. Dr. Annagurban Aşirov), 2014, s. 385.

⁵ Magtımguş, *Sayılanan Eserler*, c. 2, (Hazırlayanlar, G. Nazarov, A. Mülkamanov, M. Övezgeldiyev, M. Çariyev, A. Nuryağdiyev), Aşkabat, 1983, s. 200.

⁶ Abid Nazar Mahdum, “Mahdumkulu Divanına Sonradan İlave Edilmiş Şiirler Hakkında Görüşler ve Konuyla İlgili Bir Tercüme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 150, Haziran 2004, s. 205-218.

⁷ Magtımguş, *a.g.e.*, s. 201.

⁸ *a.g.e.*, s. 202.

⁹ *a.g.e.*, s. 205.

Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde yer aldığı, “Gözelim” şiirinin de eski güvenilir yazmalarda Şâbende’ye ait olarak geçtiği tespit edilmiştir. “Gözelim” şiiri, sadece son devirde şahısların dilinden derlenerek yapılan neşirlerde Mahdumkulu adına yazılmıştır. “Sarf eyleyer aşını” şiiri de bir nüshada Mahdumkulu’na ait gözükürken birçok yazmada Ma’rûfî’ye ait olarak verilir. “Hem-hâne gelendir” şiirinin de Gâyibî’ye ait olan nüshada geçtiği görülmektedir.¹⁰ Nüshalarda, müstensihlerin yanlışlarına dayanan yanlış imlalar, atlamalar ve değiştirmeler de Mahdumkulu şiirinin kalitesini düşüren, onu gerçek değeriyle anlamamıza engel olan unsurlardır. Bütün bu hataların aşgariye indirildiği tam ilmî tenkitli bir neşrin yapılması, Mahdumkulu’nun şiirlerinin değerini daha da yükseltecektir. Bütün bu menfi durumlara rağmen Mahdumkulu çok nadir görülen bir şöhret, muhabbet ve kabule mazhar olmuştur.

Mahdumkulu’nun bugün bütün Türk coğrafyasında bilindiğini, sevildiğini, hatta farklı birçok coğrafyada da tanındığını ve şiirlerinin oralarda yaşayan insanların dillerine tercüme edildiğini biliyoruz. Mahdumkulu’nun Türkmenler dışındaki bazı Türk bölgelerinde tanınmasının yanında çok sevilip benimsendiği de bilinmektedir. Özbekistan’da yayımlanan *Ma’naviyat Yulduzları* isimli eserde Mahdumkulu hakkında şöyle denmektedir: “Şair, Türkmenler arasında meşhur bilgin ve edîb olarak tanınmış ise de, aynı zamanda Özbeklerin de şairi olarak bilinegelmiştir.”¹¹ Hafizî Cevzânî, Afganistan Cevzân Valiliği’nin resmî yayın organı olan *Fasl-nâme-i Şehr-vend*’de Özbekçe olarak neşrettiği yazıda şöyle diyor: “Mahdumkulu şiiriyeti, barça Türkî milletler, cümleden Özbeklerning hem manevî mülkige aynalgen, bir niçe merte, şiirleri Özbek tilige tercüme kılıp neşr etilgen, köplep şiirleri hafızlar tamanidin kuyge salıp ayıladı.”¹² Görüldüğü gibi burada da şairin diğer Türk toplulukların olduğu Özbekler’in de “manevî mülkü” olduğu ifade edilmekte ve onun şiirlerinin Özbekler arasında yaygınlığı ifade edilmektedir. Öteden beri farklı coğrafyalarda Mahdumkulu şiirlerinin yayıldığı ve oralarda okunduğu bilinmektedir. Araz Muhammed Sarlı, Chodzko’nun Türkmen olmayan İran Horasanı¹³ halkının ağzından üç şiir naklettiği bildirilmektedir.¹⁴ Mahdumkulu hakkında ilk araştırmayı yapan Alexander Chodzko, Mahdumkulu’nun Horasan’ın ve Türkmenlerin en popüler şairlerinden biri olduğunu söyler.¹⁵ Kafkasya’da Türk kökenli toplulukların bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de asırlar öncesinden o coğrafyaya gidip yerleşen Stavropol Türkmenleridir. Mahdumkulu’nun şiirlerinin

¹⁰ A.g.e., s. 207.

¹¹ F. Hasanov, *Ma’naviyat Yulduzları*, “Özbekiston milli ensiklopediyası” Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent 2011, s. 312.

¹² Hafizî Cuzcânî, “Türkmen, Özbek Edebî Simâlandırın Mahdumkulu”, *Fasl-nâme-i Hukümet ve Şehr-vend*, Sayı 2, Yıl 2, Cevzcan, Afganistan, Cevzâ 1390 (Haziran 2011), s. 25.

¹³ Belh, Herat, Merv ve Nişabur şehirleri arasındaki alan olarak bildirilen kadim Horasan coğrafyası ile karıştırılmamalıdır.

¹⁴ Araz Muhammed Sarlı, *Pujûhiş-hâyî der-Edebiyât-i Turkmen*, Gunbed-i Kâvus, 1377, s. 18

¹⁵ Alexander Chodzko, *Specimens of the Popular Poetry of Persia*, London 1842, s. 391.

bu insanlar arasında bilindiğini ve okunduğunu öğreniyoruz. Sapar Kürenov, bu hususta şöyle demektedir: “Bilindiği gibi Stavropol Türkmenleri Kuzey Kafkasya’ya Mahtumkulu’nun dünyaya gelişinden önce göçüp gelmişlerdi. Ancak Mahtumkulu ve onun eserleri, yıldırım hızıyla Stavropol Türkmenleri arasında da yayılmıştır. Herkes onun şiirlerini ezberlemeye çalışmıştır. Kırdaki çobanların bile Mahtumkulu’nun şiirlerini ezberden okuduklarına ben şahit oldum.”¹⁶ Stavropol Türkmenlerinin Mahtumkulu’yu “Bahtımgulı” ismiyle bildiklerini anlatır.¹⁷ Kürenov, Stavropol Türkmenleri içindeki halk âşıklarının, Göroğlu’yu ve Mahtumkulu’nun şiirlerini türkü hâline getirip söylediklerini de ifade eder.¹⁸ Yazar, buradaki Türkmenlerin, Mahtumkulu’nun hayatı hakkında da bilgi sahibi olduklarını ve bu konuda da eskilerden rivayetler naklettikleri anlatıyor.¹⁹

Türk kavimleri arasında bu kadar sevilip okunan şair, Türklere yakın coğrafyalarda yaşayan topluluklar arasında da bilinmekte ve saygı duyulan şahsiyetler arasında kabul edilmektedir. İranlı bir yazar onu şu sözlerle anlatır: “Kısaca Mahtumkulu, ilk bakışta taşkın mizaçlı Müslüman bir şair ve İran’ın iftiharlarından. Bugün Orta Asya’da yüceltilmekte olan bu şair, İran’da doğmuş ve şimdi mezarı İran’da bulunmaktadır. Seçkin bir şair olarak Mahtumkulu’nun Türkmen vatandaşlarımızın dilinde şiir söylemesi, onlar için bir iftihar vesilesidir. Şehriyar’ın İranlı seçkin bir şair olarak Azerice şiir yazması gibi.”²⁰

Türkmen şairleri arasında Mahtumkulu Ferâğî’den daha fazla ve daha hacimli eserler kaleme almış şahsiyetler mevcuttur. Muhteva ve estetik ölçüler bakımından da daha zengin ve sanat değeri yüksek eserler veren şairlerle karşılaşabiliriz. Ama Mahtumkulu’dan daha fazla tanınan ve sevilen bir Türkmen şairinden söz etmek çok zor olacaktır. Üstelik Mahtumkulu, diğer Türk zümreleri arasında da en çok tanınan ve sevilen Türkmen şairi durumundadır. Bunun birçok sebebi olsa en önemli olanlarını üç başlık altında anlatmak istiyoruz:

1-Yaşadığı Acı Hadiselerin Şiirlerine Yansması

Mahtumkulu’nun yaşadığı çağ, Türkmenlerin büyük sıkıntılar yaşadıkları bir zamandır. Bu sıkıntılar, trajediler şairin eserinde yer bulmuştur. İranlılarla Afgan Hanı Ahmed Şah Durrânî arasında vuku bulan savaşta Ahmet Şah’ı destekleyen Türkmenler bu savaşlarda çok kayıplar verirler. Nadir Şah Durranî’nin, Türkmenlerden yardım istemesi üzerine Çavdır Han’ın emri altında bir grup Türkmen genci İranlılarla savaşmak üzere gönderilir. Bunlarla birlikte giden Mahtumkulu’nun kardeşi Abdullah, yolda şehit edilir. Şairin diğer kardeşi Muhammed Safâ da kardeşini aramak için gider ve o da Afganistan yolunda şehit

¹⁶ Sapar Kürenov, *Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri*, Ötüken, İstanbul 1997, s. 26.

¹⁷ A.g.e., s. 29.

¹⁸ A.g.e., s. 23.

¹⁹ A.g.e., s. 27.

²⁰ Muhsin Şerifzade, “Şâir-i Pâk-bâhte-i Müslümân ve İftihâr-i İran”, *Yâd-nâme-i Mahtumkulu Ferâğî-2*, Gürgen 1377, s. 19.

olur.²¹ Bu savaşlarda Çovdır Han ve Mahdumkulu'nun iki kardeşinin şehit olmaları, şairin kalbinde derin yaralar açmıştır.

Mahdumkulu döküp kanlı yaşları
Zakkum eylep göngül isten işleri
Şehid kıldı ança güzel başları
Fikretmeyin barın serdi de gitdi (s. 53)²²

Çovdır Han'ın şehadeti onun şiirinde şöyle yankı bulur:

Sağ barıp selâmet barı gelemege
Oñmadı ikbâllar Çovdır Han için (s. 599)

Aynı şekilde kardeşi Abdullah'ın şehadetinden yıllar sonra bile hasretinin dinmediğini şu acı mısralardan öğreniyoruz:

Sen gideliñg dokuz yıldır öteni
Kıyda vañan tutdıñg kıardaş 'Abdullah (s. 607)

Bu hâdise üzerine ayrılık ateşi bütün ailenin üzerine serpilmiş, dizleri dermansız bırakmış, belleri büküştür:

Kıan yıǵlap atamıñg bili büküldi
Kıyda vañan tutdıñg kıardaş 'Abdullah (s. 607)

Abdullah'ın arkasından giden diğer kardeşi Muhammed Safâ da aynı âkibete uğramıştır. Bu kardeşini yolcu edenlerin döndüğünü, ama kendisinin bir daha dönemediğini şöyle dile getirir:

Göçi kıonı bile gitdi 'Abdullah
Hemme giden geldi bular gelmedi
Mehmed Şafâ gitdi kömek bermege
Uzadanlar geldi bular gelmedi (s. 609)

Şairin şehit düşen kardeşlerinden başka da kayıplar verdiğini ve acılar yaşadığını görüyoruz. Molla Bâbek isimli çocuğu yedi yaşında, İbrahim de on iki yaşında vefat eder.²³

İranlılarla yapılan savaşlarda çok zarar gören Türkmen halkı ile birlikte Mahdumkulu da çok acılar çekmiş, maddi ve manevi zararlar görmüştür. Mahtumkulu'nun kendi halkından birkaç kişiyle birlikte Meşhed zindanında tutuklu kaldığı da bilinmektedir.²⁴ Şair, şu şiirinde yabancı memleketlerde, zindanda “misafir” olarak geçirdiği bu günlerini anlatır gibidir:

²¹ Durdî Azamîrâd, *Mukaddime 'i ber- Şi 'r-i Mahdumuli*, Günbed, 1377, s. 7.

²² Bundan sonra alıntılarda sadece sayfa numarası gösterilecektir. Alıntı yapılan kaynak şudur: Magtımgu, *Magtımgu Saylanan Eserler*, (Haz.: Abdurrahman Mülkamanov, Geldi Nazarov, Murat Çariyev, Amanberdi Nuruağdiyev), Aşgabat, İlim, 1988.

²³ Araz Muhammed Sarlı, *Pujûhiş-hâyi der-Edebiyât-i Turkmen*, Gunbed-i Kâvus, 1377, s. 15.

²⁴ Musa Cürçânî, “Mahtumkulu be-rivâyet-i Kara İşân”, *Yâd-nâme-i Mahtumkulu Ferâğî-2*, Gürgen 1377, s. 14

Kardaş ve ata enemden
Ayrılışıp doğanımdan
Cudâ düşüp il yurdumdan
Müşâfir eylediñg meni (s. 99)

Bu savaş ve yağmalar, kültür ve edebiyata da darbe indirmiştir. Bunlardan biri de Mahdumkulu'nun eserleri üzerinde gerçekleşmiştir. Şair beş yıl uğraşarak yazdığı bir eserinin bu yağmalardan birinde yok olduğuna ıstırapla şahit olmuştur:

Kaygı ğamda 'azîz 'ömrüm soldurup   Ğâfillikda düşmân aldı daşımız
Şüm felek 'azâbın reyġân²⁵ eyledi   Dargatdı her yana deng u duşumuz
Yazan kitâblarım sîle aldırıp   Beş yılda bir kitâb eden işimiz
Gözleri izinde giryân eyledi (s. 613)   Ğızılbaşlar alıp virân eyledi (s. 613)

Hatta birden fazla kitabın bu yok olan eserler arasında bulunduğunu söyleyebiliriz. Çünkü şairin “Yazan kitaplarım sîle aldırıp” şeklindeki mısranda “yazdığım kitaplar” denilmesi önemli bir ayrıntıdır.

Mahdumkulu, aşk acısını da çekmiş bir şairdir. Sevdiğine kavuşamamak gibi bir acı onu derinden etkilemiştir. Teyzesinin kızı olan Mengli Han'a âşık olur. Birbirlerini çok seven bu iki âşık evlenemezler. Şair, bu hasret ve acısına birçok şiirinde işaret eder. Mesela bir şiirinde şöyle der:

Ayrıldım gunça gülümden   İlleri bar diñgli diñgli
Siyah saçlı sümbülümden   Sovıķ sulu ter ölenġli
Hoş avazlı bülbülümden   İli Göklenġ adı Menġli
Şirin güftardan ayrıldım (s. 206)   Nâzli dildârdan ayrıldım (s. 206)

Daha sonra Şair Akkız isimli bir kız ile evlenir. Bu hanımından, Molla Bebek ve İbrahim isminde iki oğlu olur. Ne yazık ki her iki çocuğunu ard arda kaybeder.²⁶ Uğraştığı onca sıkıntının yanına bir de evlat acısı eklenir.

Şair kendisinin ve ailesinin çektiği sıkıntıların yanında Türkmen halkının gördüğü zulümler ve çektiği sıkıntılardan da büyük ızdırıp duymaktadır. Birlik ve beraberlik için istişare müesseselerinin iyi çalışması gerektiği şairin dikkatinden kaçmaz. Bu önemli işin gerektiği gibi yapılmadığından “erlerin gençşinin” yani istişare meclislerinin dağıldığını söyleyerek şöyle şikâyet eder:

Dargâdı erler gençşini
Uluġ cemâ'at kalmadı (s. 289)

Bütün olup biten üzücü hadiseler sebebiyle şairin de gönünün gamla dolduğu görülüyor. Her şeye rağmen elinin yurdunun güzel bir hâlde olmasını, dirlik içinde olmasını beklemektedir. Bu hisleri şöyle dile gelir:

Yavuzlıkda ġam lâyma ġarķ bolan
Uyķılı ġözlerim ġözel il ġözler

²⁵ Bu kelimenin aslı “râyegân” şeklindedir.

²⁶ Fedâkâr, a.g.e., s. 104.

Ança āh u zārli kâfesinde kalan

Āzād bolan bülbül kıvıl gül gözler (s. 478)

İçinde yaşadığı cemiyette gördüğü bozulmalar şairi kederlendirmektedir. Zaman zaman bunları dile getirerek içini döker:

Giden gelmez yolından
Dönmez yaman, fi'linden
Diyānet halk elinden
Uçdı diyip ağların (s. 41)

Hāzır biziñg zamānda
Yaman sözler zebānda
Zulüm işler cihānda
Coşdı diyip ağların (s. 41)

Bir başka şiirinde de halkın yaşadığı mezalimler ve çektiği sıkıntılar şöyle dile gelir:

'Āşıklardan ötdi 'ışkıñg hevesi
Tartıldı yazıldı düzağ perdesi
Dağdan aşip Kıvılbaşıñg ordası
Gözel ilim veyrān etdi neylayin (s. 277)

Yār yārdan ayırdı merdi ilinden
Deryānı kıurutdı dağı silinden
Bāğı servisinden bülbül gülinden
Kān yığlayıp cudā boldı neylayin
(s. 277)

Maħrūm kıldı güzel görkūñg hünerin
Ata enenğ aldı gövin karārın
Her gün açdı kul kırnağıñg bāzārın
Nāmūsım bāzāra saldı neylayin (s. 277)

Maħdumkulu kıli bağı perīşān
'Aceb destānımdan kıoymadı nişān
Zindānda oturdı pīrlerimiz İşān
İdegim kervāndan yoldı neylayin (s. 278)

Evet, şair içini yakan durumları şiirine yansıtır, derdini söze döker ama halka moral verici, direnmeye ve savaşmaya teşvik eden şiirleriyle de ayrı bir misyonu yerine getirmeye çalışır:

Sür Fetih Serdār oğlu geldi vaqt
Yene bu devrān-ı 'ālī sizinğdir
Köhne ağır devlet tāze eder baht
Beyiklik serdārlik yolu sizinğdir (s. 419)

Aynı üslupla düşmana karşı teşekkür ettirilen ordunun gücünü överek Türkmen savaşçıların morallerini yükseltmek ister:

Üç yüz nayza-bāzı bardır nökerden
Tört miñg fil-dārı bar kal'a yıkardan
Teke Sarık yöriş etse yokardan
Düşmāniñg nā-merdi merdi bilinmez (s. 594)

İşte bu istiraplar Maħdumkulu'nun ruh dünyasında derin yaralar açarken bu acılar ve bunu getiren sebeplere karşı verdiği çetin mücadelelerin, şairi

olgunlaştırdığı ve yazdığı şiirlere samimiyet ve derinlik kazandırdığı düşünülebilir. Bütün bunların Mahdumkulu'nun şiirlerinin çok okunmasını ve sevilmesini sağladığı söylenebilir.

2-Mahdumkulu'nun Dili ve Üslûbu

Ferâğî'nin şiirlerinde kullandığı dilin Türkmen halkının günlük hayatta kullandığı Türkçeye çok yakın, hatta aynı olması onun şiirlerinin sevilip yayılmasının önemli sebepleri arasında biri olsa gerek. Orta Asya'da Oğuz Türkçesini temsil eden Türkmenler uzun asırlar içerisinde beraber yaşadıkları Türk ve Türk olmayan kavimlerin dillerinden etkilenmiş, böylece bazı kelime ve gramer yapıları dillerine girmiştir. Halkın günlük işlerinde kullandığı dilde meydana gelen bu değişme, aynı kökten olan Anadolu Oğuzlarının dili ile günümüzde Orta Asya'da yaşayan Türkmenlerin dili arasında belli ölçüde farkın meydana gelmesine de sebep olmuştur. Orta Asya Türkmenleri, diğer Türk asıllı topluluklara göre daha az nüfusa sahip oldukları için, mevcut edebî dilin etkisinde olmaları yadırganacak bir durum değildir. Ama buna rağmen elbette ki kendilerine mahsus bir edebiyattan da mahrum değillerdi. İçlerinden önemli şairler de çıkmıştır. Ama bu şairler, bölgenin edebî dili olan Çağatay Türkçesini kullanmışlardı. Ancak eserlerinde kullandıkları dilde Oğuzca unsurlar da bulunuyordu. Bunlar cüz'î farklar olduğu için bunlar hakkında ayrı bir edebiyat tanımlaması yapılmamıştı. Eski dönemlerde yazılan Âlî'nin *Kıssa-i Yûsuf* u ve sonrasında ortaya çıkan Harezmi Türkçesi eserleri ve ilerki dönemlerde mesela 15. yüzyılda yazılan *Revnaku'l-İslâm* gibi eserleri Türkmenlere hitap eden bu tür eserler olarak görebiliriz. Hatta Kıpçak Türkçesi özelliği ağır bassa bile Türkmenler için yazılan *Mu'inü'l-Mürîd* gibi eserler de Türkmenleri besleyen ilmî ve edebî eserler olarak gözümüzden kaçmamalıdır. Daha yakın dönemlere gelecek olursak, Mahdumkulu'nun babası Devlet Mehmet Âzâdî ve Nur Muhammed Andelib'i en bariz örnek olarak zikredebiliriz. Bu son iki şair bile, eserlerinde Çağatay Türkçesi unsurları fazlaca bulunması sebebiyle halkın her tabakasına hitap etme imkânına sahip değillerdi. Mahdumkulu ise Türkmen halkının günlük hayatlarında kullandıkları Türkçeyle şiir yazmayı başarmıştır. Bu durum, aynı zamanda Türkmen Türkçesinin bir edebî dil olarak ortaya çıkması demektir. Zaten Mahdumkulu'dan sonra gelen şairler artık bu geleneğe tabi olacak ve Mahdumkulu üslubuyla, halkın kullandığı Türkmen Türkçesiyle kitaplarını kaleme alacaklardır. Elbette büsbütün Çağatay Türkçesi etkisinden kurtulmaktan söz etmiyoruz. İşte bu özellik Mahdumkulu'nun Türkmen edebiyatında özel bir yer edinmesine ve halk tarafında sevilmesine, şiirlerinin çok okunmasına sebep olmuştur.

Mahdumkulu'nun halk arasında kullanılan Türkmen Türkçesini başarılı bir şekilde kullanmasının yanında deyimler ve atasözleri gibi halk kültürü unsurlarından da istifade etmiştir. Mesela şu beyitte bulacağımız atasözünün Anadolu'da bile "Ak akçe kara gün içindir" şeklinde hâlâ kullanıldığı malumdur:

Ak pulı saıklarlar çara gün için

Hoş gezerler kızıl yaşıl al tapsa (s. 300)

Zaman zaman Mahdumkulu'nun şiirlerinde gördüğümüz bu tür kullanımların bu şiirlerin halk tarafından benimsenmesi ve yayılması sebebiyle sonradan atasözü hâlini almış olması da mümkündür. Bunları kesin olarak tespit etmek için ayrı bir

çalışma yapmak gerekebilir. Atasözlerinin Mahdumkulu'nun şiirinde kullanılmış olduğu düşünülse bile bu bir başarıdır ve bunu halkın teveccühüne mazhar olacak sebeplerden biri olarak görmemiz gerekecektir. Şu şiirin ilk üç mısraı, Türkmenler tarafından atasözü veya bu seviyede bir vecize olarak kullanıldığını görürüz:

Dostıñı egleme nef den almasın
Dümānıñ egleme sırnıñ bilmesin
Açda alğınğ bege berginğ bolmasın
İş müşkildir añlamaza duş gelse (s. 127)

Dörtlükte dostunu faydalı işten alıkoymamak için, düşmanını ise sırrına vakıf olmaması için oyalama deniyor. Açtan alacaklı, beye de borçlu olmanın zorluğu anlatılıyor. Türkmenler arasında söylenegelen ve tevazu mefhumunu anlatan atasözlerinden birisi de şudur: “*Kemlikde kemāl bar.*” Bu atasözü ile şu beyit arasındaki yakınlık dikkate değer:

Kemlik eyle kemāl bar
Menlik etme zevāl bar (s. 412)

Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Mahdumkulu'nun şiirlerinin genelinde halk dilinin incelikleri ustaca işlenmiştir. Hatta bugün Türkmen Türkçesinde kullanılmayan, ancak Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen ve günümüz Türkiye Türkçesinde yaşayan kelimelere de Mahdumkulu'nun şiirlerinde çokça tesadüf ederiz. O, Türkmen Türkçesinin her seviyedeki malzemesini kullanmayı bilmiştir. Halkın kullandığı dil onun şiirlerinin geneline hâkim olduğu için bu hususta örnek zikrederek makaleyi kabartmak istemiyorum.

Mahdumkulu'nun şiirlerinde hitap ettiği kesime göre farklı dil kullandığını da söyleyebiliriz. Mesela tasavvufi konularda yazdığı şiirlerde genelde aruz vezni kullandığı gibi, dili de nispeten daha ağırdır. Bu tür şiirlerinde Çağatay Türkçesi unsurlarının daha çok kullanıldığı da dikkati çeker. Bu şiirlerde Arapça ve Farsça kelimeler hem daha fazladır, hem de daha derin ve ıstılâhî manalar taşımaktadır. Böylece Mahdumu, en derin konuları, olması gerektiği gibi, kuralına uygun şekilde anlatmaktan da geri kalmamıştır. Bu şekilde şiirlerinin hitap ettiği kesim, biraz daha genişlemiştir. Böyle şiirlerinde bile Mahdumkulu'nun kullandığı dilin büsbütün halktan ve kullandıkları dilden uzak olduğu söylenemez. Şu şiire bu açıdan bakabiliriz:

Cehl işine çābukmen Allah emrine sustter
Ĝar-ı zelālet boldum hidāyetni sen göster
ardaşlar ula berse aysam sōzümni rāstter
Fikir eylenğ kim bardır igemden özge dostter
Bendelikde bolmasañ bolğaniñ bolsa nīstter
Görmedim gün astında hergiz özümden pestter
Āteşe lāyı bolmaz edā bolğan hākister

Köydüm bişdim a dostlar örtendim edā boldum (s. 208)

Mahdumkulunun dili gibi üslûbu da kendinden önceki Türkmen şairlerden farklılık göstermektedir. Araz Muhammed Sarlı, bunu şöyle tespit etmektedir: “Onun meşhur Divanı, günümüz Türkmenlerinin kıymetli hazinesi durumundadır. Mahtumkulu’nun babası Devlet Muhammed Âzâdî’nin *Va’z-ı Âzâd* isimli kitabıyla mukayese edildiğinde benzer ideallerini bir kenara bırakırsak, yazım üslubu, tarzı ve sözü süslemesi bakımından büyük fark olduğu görülür.

Devlet Muhammed Âzâdî’nin eseri, bir bakımdan, halk için olması gerektiği gibi, açık ve anlaşılır değildi. Bu problemi doğru şekilde idrak eden Mahtumkulu, bu meselenin halli için sağlam adımlar atmış ve Türkmen edebiyatında büyük bir değişim ortaya koymuştu.”²⁷

Annagurban Aşirov da Mahdumkulu’nun klasik edebiyat anlayışının dışına çıkan bir üslupla belli olan, yani ismi cismi belli bir sevgiliyi şiirinde sözkonusu ettiğini ve tasavvuf edebiyatının kalıplarının dışına çıktığını belirtir. Ama “Kimsin Sen” ve “Âşık Olmuşam” gibi bazı şiirlerinde tasavvuf şiiri kaidelerine uygun hareket ettiğini de bildirir.²⁸ Aşağıda bahsedeceğimiz üzere şairin sevip de kavuşmadığı kız olan Meijli ismi onun şiirlerinde açıkça zikredilir. Bunlara bakarak şairin mutasavvıf olmadığı gibi bir hükme varmak doğru olmaz. Mahdumkulu, tasavvuf çilesi çekmiş bir âşık olarak kabul edilmektedir. Bahsi geçen “Âşık Bolmuşam” şiirinin, Türkistan’da son dönemlerde yetişen büyük âlim ve mutasavvıflardan olup Türkmenler arasında Hazret-i İşân Baba ismiyle şöhret bulan Halife Niyâzkul için yazıldığı rivayet edilir.²⁹ Ama o, belki de yaşadığı muhit ve şartlar sebebiyle sadece tasavvufi ve ahlakî konularla sınırlı kalmamış, ilgilendiği diğer konuları da şiirinin muhtevası içine almaktan geri durmamıştır. Elbette ki edebî üslup bakımından çeşitliliği seçmesi onu bir yenilikçi yapabilir. Ama tasavvufi ve dinî konularda çelişki noktasına varan ifadelerle karşılaşılırsa, bunu da ilmî olarak izah etmemiz gerekecektir. Bunun için şu ana kadar gerek elimizin altında güvenilir bir metnin olmayışı, gerek diğer yardımcı çalışmaların ihtiyacımıza cevap verecek seviyede olmaması, şairin mutasavvıf çehresi konusunda sağlıklı ve kesin bir hüküm ortaya koymamıza imkan vermemektedir. Yeri gelmişken bu hususa da dikkat çektikten sonra konuyu örneklerle incelemeye devam edelim.

Aşağıdaki dörtlükte başarılı bir vezin kullanımı ve klasik şairlerin üslubu dikkati çekiyorsa da sevgilinin özelliklerinden birinin “kepter topuk” yani “güvercin (kebüter > kepter) topuklu” ve “gaz boyun” yani “kaz boyunlu” olarak ifade edilmesi, Mahdumkulu’na mahsus orijinal kullanımlardır:

²⁷ Araz Muhammed Sarlı, a.g.e., s. 16-17.

²⁸ Mahdumkulu, *Mahtumkulu*, s. 397.

²⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bak: Abid Nazar Mahdum, “Mahdumkulu Ferâğî ve Tasavvuf”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 147, Aralık 2003, s. 206-220.

Bāğınğa girsenğ seher bülbül bolup salsam oyun
Gaflete kalsa raķīb bir dem salıssaķ kol boyyun
İNçe bil şīrīn-zebān kepter topuksen ğaz boyun
Saķlasın Tanğrı penāhında yaman gözden seni (s. 179)

Aynı orijinal kullanımlar heceli yazdığı şiirlerde de kendini gösterir. Aşağıdaki beyitte dünya çeşitli bağları, kökleri tek tek kemiren kör bir sıçana benzetilmiştir.

Bu dünyā bir kör sıçanınğ mişāli
Kökleri bir be-bir kertip durupdur (103)

Şairin klasik edebiyat kaidelerini ve bu sahada kullanılan ıstılahlara da hâkim olduğunu görüyoruz. Mesela aşağıdaki dörtlüğe bakalım.

Gözlerinğ cellāddır dillerinğ ayyār
Gamzeng bīmār eder yüzlerinğ tımār
Mañşūr belāsına bolsam giriftār
Giderem sen sarı süreyip hāmım (s. 63)

Burada, gözlerin cellat olması, öldürücü olması, gamze, yani yan bakışın da aşığı hasta eden bir özelliğe sahip olması, yüzün ise tımār edici, yani şifa verici olduğu ifade ediliyor. Bu ifade tasvufî olarak kesret vahdet çatışmasını çok açık göstermektedir. Mansur’dan da söz edilerek “fenâfillah” kavramı anlatılmaktadır. Bunun gibi baştan sona tasvufî remiz ve ıstılahlarla dolu ve tamamen klasik edebiyat normlarına uygun şiirlerine rastlıyoruz. Şu beyitte de klasik edebiyatımızda çokça kullanılan sanatlar dikkati çeker:

Bir dilbere düş geldim gamzesi oķ kaşı yay
Gün hayrāndır görkinğden hacāletdir dolğan ay (s. 177)

Mahdumkulu, Fars şairlerin divanlarında da “guftem guftā” şeklinde yer alan, Türk şiirinde örneklerine *Dîvānu Lugāti’t-Türk*’te de rastladığımız, Fuzûlî, Hayâlî, Necâtî gibi Dîvān şairlerinin yanında aynı zamanda Türk halk şairlerinden bazılarının da denediği “dedim dedi” veya “mürâca’a” olarak bilinen söyleyiş tarzını³⁰ başarılı şekilde kullanmıştır:

Didim gicenğ garanğķı didi uyķıda ayım
Didim kimler yasavıl didi kirpigim yayım
Didi kayda meskeninğ didi lâ-mekān cāyım
Didim zer-efşān erür didi Kevşerdir cāyım
Didim ondan ber mañga didi istermiş bī-cān (s. 194)

Bunun gibi klasik edebiyatta kullanılan şekil ve türleri deneyen şairin bazı önemli klasik şair ve mutasavvıf şahsiyetlerin şiirlerini ve üsluplarını hatırlatan

³⁰ H. Dilek Batıslam, “Divan Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir Söyleyiş Biçimi (Mürâca’a-Dedim-Dedi)”, *Folklor/Edebiyat*, C.VI, S. 22, Ankara, 2000, s. 201-211.

manzumeler yazdığı dikkat çeker. Bu da onun şiirlerinin ilmî ve edebî arka planını, bağlı bulunduğu manevî değer ve hazineleri göstermektedir. Mahdumkulı'nın klasik edebiyat nazım şekillerinden muhammes nazım şekliyle yazdığı aşığındaki şiirin iki bendini okuyalım:

Ehl-i hâl bolsam diyermen özge hâli neylerem
Bir savulmaz derd u sansız galmagalı neylerem
Evveli zevk [u] surûr hasretli mâlı neylerem
Âhîri mevt u kubûr bu boş hayâli neylerem
Bolmuşam zevk ehli esbâb-ı melâli neylerem

Düşdi aşkınğ âtesine kılça cânım köydi yâr
Kırnı cismim otdan alıp otğa yakmakta ne bar
Gamda gönğlüm bîkarâr [u] başda derdim şad hezâr
Anınğ üçin dehr ara bir güşe kıldım ihtiyâr
İhtiyârım yoqturur ceng [u] cidâli neylerem (s. 143)

Şimdi de Fuzûlî'nin bir gazelinden aldığımız şu iki beyte bakalım:

Şem-i şâm-ı firkatem subh-ı visâli n'eylerem
Tapmışam yanmakta bir hâl özge hâli n'eylerem

Gayre arz et her ne esbâbın ki var ey dehr-i dîn
Ben ki ehl-i zevkam esbâb-ı melâli neylerem³¹

İlk bakışta Mahdumkulı ve Fuzûlî'nin şiirleri arasındaki vezin, kafiye, redif ve şiirlerdeki edâ, üslûp, manâ ve anlatım şeklinde görülen benzerlik hemen kendini belli edecektir. Özellikle her iki şaire ait şiirin birer mısra'ına dikkat çekmek isterim:

Fuzûlî'de:

Tapmışam yanmakta bir hâl özge hâli n'eylerem

Ve

Ben ki ehl-i zevkam esbâb-ı melâli neylerem

Mahdumkulı'da:

Ehl-i hâl bolsam diyermen özge hâli neylerem

Ve

Bolmuşam zevk ehli esbâb-ı melâli neylerem

İki şairin mısraları arasında görülen benzerlik nazîreden de öte bir ilişkiyi düşündürmektedir. Elbette ki bu edebiyatta iki şairin birbirinden habersiz olarak

³¹ Fuzulî, *Fuzulî Divanı*, (Hazırlayanlar: Kenan Akyüz, Süheyl Beklen, Sedit Yüksel, Mütgan Cunbur), Akçağ, Ankara 1990, s. 63 / 221.

aynı şeyi söyledikleri “tevârüd” diye tarif edilen mısralar da görülmektedir. Ancak öyle bile olsa arka planda bir bilgi, duygu ve düşünce birliği olmadan böyle bir şeyin olacağından söz edemeyiz.

Mahdumkulu'nun bu şiiri, muhteva olarak onun tasavvufa olan meylini ve vukûfunu da ortaya koymaktadır. Bu yönü dikkate alınarak aynı şiiri büyük âlim ve mutasavvıf Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya ait şu şiirle karşılaştırmak önemli ayrıntılar sunacaktır. Aşağıda bu şiirden sadece üç beyit zikretmekle yetineceğiz:

Cânân ilinden gelmişem, fânî cihânı neylerem
Ol mülke meylim salmışam, ben bu cihânı neylerem

Dünyâya geldim gitmeye, ilm ile hilme yetmeye
Aşk ile cân seyretmeye, ben in u ânı neylerem

.....

Taht-ı tevekkül bulmuşam, mülk-i kanâat almışam
Mahfice sultân olmuşam, câh-ı ıyânı neylerem³²

Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi gerçek bir tasavvuf ehlinin bu şiiriyle Mahdumkulu'nun yukarıdaki şiiri arasında da birçok bakımdan benzerlik tespit edilebilir. En önemlisi sûfiyâne üslup yönüyle de Mahdumkulu'nun böyle bir mutasavvıfa bu kadar benzer bir tarz ile şiir kaleme almasıdır.

Mahdumkulu'nun tasavvufî şiirlerinde başka bir önemli mutasavvıfın izlerini buluruz. Bu isim Yunus Emre'dir. Bu iki isim arasındaki bağı görmek için önce Yunus Emre'nin bir şiirinden aldığımız şu iki beyte dikkatimizi yöneltelim:

Sen bu cihân mülkini Kâf'dan Kâf'a dutdun tut
Ya bu âlem mâlını oynayuban utdun tut

Süleymân'un tahtına şâd olup oturdun bil
Dîve periye düpdüz hükümleri itdün tut³³

Şimdi de Mahdumkulu'nun “Yeldim Tut” isimli şiirinden şu dörtlükleri inceleyelim:

---

³² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, (Sadeleştiren: Faruk Meyan), Veli Yayınları, İstanbul, 1981, s. 803-804.

³³ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, (Hazırlayan: Faruk Kadri Timurtaş), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1986, s. 9-10.

Aç hem bolsanğ barma ile dilege   Maḥdumḳulı çeksenğ cefâ cebr bil
Di köşkde-men başım barmış felege   Ḥudâ'ğa hoş geler şükür şabır bil
Çölde ḳalsanğ hıç tapmayın kölege   Ḳılça tene kızıl teni ḳabr bil
İrem bâḡı içre sâye buldım tut (s. 332)   Ḳızıl diling sözler eken öldim tut (s. 333)

Görüldüğü üzere her iki şair, bu dünyada sahip olunan zenginliklere aldanmayıp hakiki hedefe yönelmek gerektiğini benzer üslup ve ifadelerle anlatmışlardır. Maḥdumkulu, kendi yaygın üslubuyla hece vezniyle yazdığı şiirlerinde de derin ve tasavvufî konuları işlemiştir. Aşağıdaki beyitte Allahü teâlâ tarafından verilen nimetlerin kıymetini onları kaybetmeden önce bilmek gerektiğini söylerken hem şükür, hem kanâat hem rıza hem de sabır düşünülebilir. Hastalık bir külfet de olsa daha beterini düşünerek (ölmeden önce) onu nimet bir manevi terbiyenin eseri olsa gerek:

Sağlığınğ ḳadrini bilgil ḥasta bolmasdan burun
Ḥastalık şükrini ḳılığıl tâ ki ölmesden burun (s. 334)

Bunların içinde bazı şiirlerde Yunus Emre gibi şahsiyetlerin izlerini bulabiliriz. Mesela “Bî-vefâlardan” isimli nasihat konulu kaliteli şiirinde geçen şu mısralarda esas nimet sahibi olan yaratıcımızı bırakıp da başkalarına yönelmenin yersizliği vurgulanırken, şairin Yunus Emre istikametinde yürdüğünü görürüz:

Hâcetin tapar mı ḥâcesin ḳoyup
Dilek eden kimse ḳul gedâlardan (s. 201)

Nitekim Yunus Emre de kendi üslubu içerisinde bu hususu şöyle anlatmıştır:

Bir şâha kul olmak gerek hergiz ma'zûl olmaz ola
Bir işik yasadnamak gerek kimse elden almaz ola³⁴

Maḥdumkulu, klasik edebiyat tarzında başarılı örnekler vererek edebî alt yapısı olan, edebî zevk sahibi kişilere hitap etmeyi bilmiştir. Tasavvuf muhtevalı şiirleriyle de edebî zevki yanında manevî bilgileri arzulayan ve tasavvuf neş'esini tatmak isteyenlere de hitap etmiştir. Bunun yanında daha sathi dir edebî bilgiye sahip insanlar için bu doğrultuda şiirler kaleme almıştır. Böyle şiirlerinde bir âşık edası kendini gösterir. Nitekim şu mısralarda Maḥdumkulu kendinden “âşık” diye söz etmektedir:

Sözle hey 'âşığım sözle
Gel ḳıyâmet için gözle
Maḥdumḳulı sırımğ gizle
Her nâ-merde fâş olmasın (s. 545)

---

³⁴ Yunus Emre, *a.g.e.*, s. 178.

Gerçekten Maḥdumkulu'nun tam bir âşık gibi, halk şiiri üsklubunda yazdığı şiirler vardır. Aşağıdaki dörtlükte bunu açıkça görebiliriz:

Saç bağınğ ucınınğ simdir işmesi

Üstingden yol düşse kıyındır aşması

Ağzınğ āb-ı ḥayāt Zemzem çeşmesi

Ayne'l-bākī suvınınğ lāyı güzel sen (s. 175, Halk söyleyişi)

Şu beyitte de hem Koroğlu edasıyla söylenmiş bir koçaklamayı okuduğumuz gibi “domuz gibi hamle etmek” ve “ayı gibi asılma” şeklinde orijinal kullanımlara şahit oluyoruz:

Maḥdumkulu koç yiğitler çapılıp

Gök damardan kırmızı kanlar sepilip

At sürende donğuz kimin toplılıp

Ayı kimin asılışı gerekdir (s. 382)

Klasik edebiyat üslubu dışında yazdığı şiirlerde de derin ilmî ve tasavvufî konuları bulabilmekteyiz. Aşağıdaki dörtlüklerde riyâzet, nefis, ihlâs, kibir, ucb, riyâ ve kıskançlık gibi hem tasavvufta hem dinî hayatta önemli yeri olan kavramları işlemiştir. Yine Sübhân olan yani bütün noksanlıklardan uzak olan Allah'ın zâtını insanın anlamasının mümkün olmadığı, ama dostun yani Allahü teâlânın eserine yani yaptıklarının hikmetlerine ve yarattıklarındaki hikmet ve azamete bir nebze vâkıf olabilmek için duyduğu hasrete burada anlayabiliriz. Aynı zamanda burada tasavvuf yolunda görülen bazı manevi hallere ve tecellîlere de işaret edildiği düşünülebilir. Yokluk, nistlik ve menlik gibi ifadelerle de ehlinin çok şey anlayacağı sözler ile manzumesini süslemektedir:

Yārânlar yetmek yok Sübhân sırrına

Yoqlığa yandırıp menlikden sağın

Açsa yolum yetsem dost eşerine

Eşkimden suvarsam nistliğinğ bağın

Riyâzetni yüklep nefis şütürüne

'Ucb riyâ kibr ḥased metâ'ın

İhlâşa itdirip haylamayın mı

Bölüp reh-zenlere paylamayın mı (s. 524)

Şair, dinî ve uhrevî konulardan bahsederken her zaman ince tasavvufî sözleri araya katmak gibi çaba içinde değildir. İnsanlara anlatılması gereken önemli dinî konular, ustaca seçilen ifadelerle okuyucunun gönlüne dokunacak şekilde anlatılır. Dünya hayatının geçici olduğu, ahiret hazırlığı yapmak gerektiğini şair şöyle anlatır:

'Ömre i'tibâr yok cāna durum yok

Āḥiret esbābın şaylamayın mı

Bende-men barağa gayri yerim yok

İstegim özinden eylemeyin mi

Bir şairin okuyucu tarafından sevilmesini ve eserinin okunmasını sağlayan âmillerin en önemlilerinden biri elbette eserdeki şiiriyet, edebî ve estetik kalitedir. Son olarak güçlü lirizmin hissedildiği, içli ve dokunaklı ifadelerle şairâne anlatım

tarzının kendini gösterdiği iki şiirinden ikişer dörtlük yazarak okuyucuyu etkilediği bu tarafını da göstermeye çalışacağız:

Göngül bedrim bir bî-vefâ maḥbûba	Sunam el bermedi saldım bâzımını
Çıkdı elden dâğı cāna derd oldu	Laçın kovdı qarğa aldı ğâzımını
‘Âşık dir baqmazam indi ol ḥûba	Şunça faḫîrlığa urdım özümni
Yol üstünden düşdi gözüm tört oldu	Tilkilenip gezdım adım ḫurd oldu (s. 464)

Yine güçlü lirizmi, akıcı anlatımı ve sade dili ile dikkati çeken diğer bir şiirinden aldığımız iki dörtlük ile bu bölümü tamamlayalım:

Ġam dumanı basıp ğarîb gönglümni	Ferâğat yatırdım nefsimni beslep
Gözde yaşın silmey döküp baradır	Turdı gönglüm yâr cemâlin heveslep
Kimdir raḫm eyleyen sorup ḫalimni	Ḥaḫ’dan ḫâcet dilep murâdı islep
Bozuḫ gönglüm görgin yıḫıp baradır	Gözlerim yollara baḫıp baradır (s. 472)

Şairin edebî değer olarak öne çıkan şiirleri elbette ki bunlardan ibaret değildir. Daha çok örnek zikredebiliriz. Mesela “Bağlar hey”, “Daşlar bile” gibi şiirleri de hece vezni ile lirik ve içili bir naltım görülüyor. Dikkati çeker. Aruzla yazdığı şiirlerde de yine böyle örnekler aktarabiliriz. Ancak burada bu kadarıyla yetinmek doğru olacaktır.

Mahdumkulu’nun halk şiiri kalıplarının yanında klasik edebiyat normlarını, belâgat ve fesâhat kaidelerini de iyi bildiği açıktır. Bu kaidelere tam manasıyla uyarak şiirler yazma kabiliyetine de sahiptir. Ancak kalbinde derin dertler taşıyan bir şair olarak onu, sanat gösterisi yapmaya müsait bir ruh hâlinde göremiyoruz. Onun da ötesinde Mahdumkulu, halka bir şeyleri daha iyi anlatabilmek için kendinden önceki Türkmen şairlerin tarzının dışına çıkmayı da göze alan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. O yüzden klasik edebiyatın kesin hatlarla belirlenmiş kalıpları onun şiirinde daha esnek hâle geliyor. Mesela Mahdumkulu’nun bazı tarihî şahsiyetleri medhettiğini belirten Aşırov, Mahdumkulu’nda medhiyenin de klasik edebiyattaki kasidelerden farklı olduğunu kaydeder.³⁵

Mahdumkulu, bu şekilde şiirin tarzını, şeklini ve edebî seviyesini çeşitlendirmek suretiyle hitap edilen kesimi genişletmiş ve yelpazeyi yediden yetmiş yediye, âlimden cahile toplumun her kesimini kapsayacak şekilde geniş tutmuştur.

3-Muhteva Genişliği

Mahdumulu’nu özel kılan diğer bir sebep olarak da onun şiirlerinin çok çeşitli konularda yazılmış olmasını ve estetik seviye bakımından da her kesime hitap edecek şiirler olmasını söyleyebiliriz. Ahmet Bican Ercilasun, Mahdumkulu hakkında şöyle bir tespitte bulunur: “Mahtumkulu’nda ben değişik renkler, değişik edalar gördüm. O, bir yandan Ahmed Yesevî ve Yunus Emre gibi İslâm ahlâkını ve dinî coşkuyu dile getiriyor. Bir yandan Köroğlu gibi yiğitlik temini işliyor. Fuzûlî

³⁵ Mahdumkulu, *Mahtumkulu*, s. 393.

gibi tasavvufî aşk ile kavrulurken Karacaoğlan gibi capcanlı güzeller tasvir ediyor. Anadolu'daki bütün bir şiir geleneği ondan toplanmış gibi. Sanki büyük bir çoğunluğu Azerbaycan ve Anadolu'ya giden Oğuz kardeşlerinin bütün zenginliğini tek başına şiirinde toplamak ister gibi.”³⁶ Atıf Aygün de Mahdumkulu şiirinde işlenen konular hakkında şöyle der: “Türkmen kocası Mahtumkulu'nun bu şiirleri tasavvufa yakın olmakla birlikte dünyevîdir ve dünya işlerini ele alır; adâb-ı muâşeret kuralları, varlık meselesi, erdemli davranışlar hatta sigaranın zararları dahi bu tarz şiirlerinde işlenir. Kimi örnekleri klasik biçimlerle yazılan bu şiirler, didaktik havanın en belirgin olduğu şiirlerdir.”³⁷ Bu özellik, elbette onun okuyucu kitlesi genişletecek ve çok çeşitli kesimler tarafından sevilmesini temin edecektir.

Gerçekten *Mahdumkulu Divanı*'nda anlam derinliği farklı, şekli farklı, dili farklı, üslubu farklı, muhtevası ve birçok hususiyeti farklı şiirleri okuyabiliriz. Üslup bahsinde de ifade ettiğimiz gibi Mahdumkulu öncelikle yeterli ilmi ve edebî altyapısı olan bir şairdir. Sahip olduğu ilmi ve edebî alt yapı ve aldığı tasavvufî terbiyenin yardımıyla ele aldığı tasavvufî konulara derinliğine nüfuz edebilmiştir. Bu da şairin, ilim sahibi ve tasavvuf ile yakından ilgili kimselere de hitap edebilmesini sağlamıştır. Bu tür şiirlerinin muhatabı tamamen farklıdır ve şair bu şiirlerle o kesimleri de kendine bağlamayı başarmaktadır. Elbette derin tasavvuf konularına girerken bunu kuru bir taklit saikiyle yapmıyor. O, zahiri ilimlerde iyi bir tahsil gördüğü gibi, tasavvufta da bazı manevî terbiyelerden geçmiş bir isim olarak karşımız çıkmaktadır. Mahdumkulu, önce Niyaz Salih isimli bir hocadan ilim öğrenir. Daha sonra Buhara'ya tâbi olan Kızılayak'ta İdrîs Baba medresesinde eğitim görür. Burada Nuri Kazım isminde iyi bir arkadaş edinen şairin Afganistan ve Hindistan'a sefer ettiği ve sefer dönüşünde Hive'de bulunan Şir Gazi mederesesinde eğitimini sürdürdüğü ve üç yıl tahsilden sonra Etrek tarafına döndüğü ifade edilir. Bu medrese tahsilinin ikinci senesinde hocasının Mahdumkulu'yu yerine vekil yaptığı bilgisi de nakledilmiştir.³⁸

Bazı şiirlerinde belli tasavvufî ıstılahlar öylesine yerinde ve tabî bir üslupla kullanılmıştır ki, tasavvufa derinden âşina olmayanlar bu şiirleri anlamakta zorlanır, hatta yanılabilir. Mesela şu beytin ikinci mısraı böyledir:

Cân fânî cihân fânî kefene çolan gönğlüm

Söz bilen için egser kabz olup dolan gönğlüm (s. 336)

Burada “kabz” kelimesi, tasavvufî bir tabirdir. Mutasavvıfın yaşayabileceği hallerden olan “kabz” hâli, tasavvuf yolunda ilerleyenlerde görülen darlık ve sıkıntı hâlidir. Zıddı olan diğer bir hâl vardır ki ona “bast” derler. Bu da ferahlık ve genişlik hâlidir. Bunlar kalp hâlleridir. Mahdumkulu, böyle bir hâl yaşadığı zamanlarda şiir yazarak gönlüne rahatlatmaya çalıştığına işaret ediyor.

Lâm elif: Lâ, nefy u işbât özin âşkâr eylemiş³⁹

³⁶ Ahmet Bican Ercilasun, “Sözün Kanatlarında Uçan Şair”, *Makalaleler*, (Haz.: Ekrem Arıkoğlu), Ankara, Akçağ, 2007, s. 628.

³⁷ Atıf Akgün, XVIII. Yüzyıl Anadolu ve Türkmen Sahası Klasik Şiirinde Sevgili “Kâni-Mahtumkulu Örneği”, *Turkish Studies*, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/6 Spring 2014 , s. 54.

³⁸ Durdi Azamîrâd, *Mukaddime 'i ber- Şi'r-i Mahdumuli*, Günbed, 1377, s. 7-8.

³⁹ Mahdumkulu Ferâgî, *Divân-ı Hazret-i Mahdumkulu Ferâgî*, (Haz. Ahmed-i Şeyh Tilâyî), İntişârât-i Tilâyî, Tahrân, hş. 1379, s. 149.

Yukarıdaki mısra da geçen “nefy u isbât” ifadesi de tasavvufi bir kavramdır. Nakşibendilikte yapılan bir zikir şeklidir. Talim edilen usul dairesinde, Kelime-i Tevhid’i söyleyerek yani “Lâ ilâhe illallâh” diyerek yapılır. Bu zikre başlamadan önce geçilmesi gereken merhaleler vardır. Şairin bu ifadeleri de tasavvuf yoluna girmiş olduğunu gösteren delillerdir. Aşağıdaki şiirde coşkun bir tasavvufi hâlin anlatıldığını görüyoruz. Bazı manevi hâllere mazhar olduğu anlaşılan şairin bu şiirde her eşyayı o eşyanın yaratıcısının varlığının bir delili olarak gören bir iman olgunluğuna ulaştığına ve buradan da fenâfillah makamına işaret ettiği düşünülebilir. Fenâfillaha erişmiş bir derviş edâsıyla yazılan bu şiir şöyledir:

Mahdumkulu ol mekânda mekş etdi
Şeyhler turdı yigitler dek rakş etdi
Her eşyâdan yâr cemâli ‘aks etdi
Âb kıysıdır şarâb kıysı bilmedim (s. 101)

Nakşibendiyye’de “Halvet der-encümen” olarak ifade edilen bir düstur vardır. Bu da halk içinde Hak ile olmak demektir. Yani insanların içinde yaşayarak, günlük meşgalelerini yapmaktan geri durmayarak ama devamlı Hak ile beraber olarak, yani kalpleri Allah zikriyle meşgul olarak, her işinde İslamiyetin emir ve yasaklarını gözeterek yaşamaktır. Nakşibendî ve Müceddidî yoluna mensup olarak bilinen Mahdumkulu’nun “Halvet der-encümen” makamına kavuşanları övdüğünü görüyoruz. Şöyle ki, Hak zikri ile dirilmiş olan kimsenin gönlünde “cem olmak” ile yani insanlarla birlikte yaşamakla değişiklik olmayacağını söylemektedir. Yine Allah dostlarının iki özelliğini de “Yüreği aşkla dolu iken gözü de yaşla doludur.” diye tarif etmektedir:

Ƙaysı Ƙul dergâha hâliş bendedur	HâƘ dostı kemelmez köhne cihândır
Sevgisi yürekte derdi cândadur	Lîkin cihân içre dostu pinhândır
Her kişî kim HâƘ zikrinden zindedur	Dost bolana bu iki iş nişândır
Gönğli tağyîr tapmaz bolsa cem’ bile	Yürek ‘ışƘdan dolı dîde nem bile
(s. 638)	(s. 638)

Tasavvuf dışı dinî ve nasihat konulu şiirlerinde basit bir dille ve halk şiiri tarzında derin manalı sözleri işleyebildiğine de şahit oluyoruz. Mesela şu beyte dikkat edelim:

Dağlar yeriñg miñıdır
Depe özin dağ sayar (s. 412)

Halk deyişi ile söylediği bu mısralarda Mahdumkulu’nun “Dağlar yerin mihıdır” sözünü söylerken Kur’ân-ı Kerîm’den ilham aldığını hemen fark edemeyebiliriz. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’in Enbiyâ Sûresi 31. âyetinde “Onlar sarsılmasın diye yeryüzünde sâbit dağlar yerleştirdik.” buyurulduğunu gördüğümüz zaman buradaki derin manayı fark edebiliriz.

Bazen Mahdumkulu’nun sözünü doğru anlamak için o konudaki fikhî hükmü bilmek lazım gelebilir. Mesela şu beyte bakalım:

Yalançı Tanğrınınğ düşmâni dirler

Ammâ cā yerinde yalan yahşıdır (s. 414)

Burada yalanın yerinde söylendiğinde güzel olması fikhî bir konudur. Çünkü bazı yerlerde mesela birini ölümden kurtarmak için veya dargın olanları barıştırmak için yalan söylemenin caiz olduğu ilmihal kitaplarında bildirilmektedir.

Bir başka beyitte de bulut ve yıldırımlar içinden yağmur yağdıran Allahü teâlânın kudreti karşısında hayrete düşen şair böylece hikmetli bir sözü şiir kalıbında okuyucusuna iletir:

Mahdumkulı hayrân her yana bakar

Bu ne kudret işdir sudan ot çıkar (s. 138)

Mahdumkulu, dünyayı bir çürük cevizle cihandaki cevherleri yutan bir kumarbaza benzetmiştir. Yine dünyayı, pazara sunduğu meta, çürük saman mesabesinde bir şey olmasına rağmen, bunu inci elmas gibi kıymetli taşlar karşılığında satan bir tüccar gibi görmektedir:

Bir çüyruk hoz bilen cihân cevherin

Ol ne kumarbâzdır utup baradır

Çüyruk saman etmiş metâ` bâzârın

Gevhere berâber satıp baradır (s. 102)

Halk diliyle yazılan bu mısralar, aslında insanı esas dünyaya geliş sebebine, geçici değil ebedî olan bir saadete yönlendirmektedir. Bunun gerçek İslam âlimlerini bu konulardaki benzer ifadelerinden mülhem olarak yapıldığı akla gelmektedir. İmam Rabbânî *Mektûbât*'ında gençlik zamanını ganimet bilip oyun ve eğlenceyle geçirmemeyi, onu ceviz, kozalak gibi şeylerle değiştirmemek gerektiğini, yoksa bunun sonunun pişmanlık olacağını ifade etmiştir.⁴⁰

Klasik edebiyatta gönül aynaya benzetilir. Bu aynanın tozlanması, paslanması istenmez. Bu mazmun çerçevesinde tasavvufî bir bakış açısıyla çok şey anlatılır. İslami ahkâmın yerine getirilip getirilmemesi noktasında da kalbin, yani gönülün kararması söz konusudur. Günah işlemekle kalp kirlenir, kararır. Tevbe ile zikir ile İslamın emrettiklerini yerine getirmekle kalp temizlenir. Dua almak da her yönüyle önemli bir kazançtır. Hak dostları insanlar arasında gizlenmiş olduğu için herkesin duasını almaya bakmalıdır. Mahdumkulu'nun anlatımıyla bu konular çok daha tabii ve kolay algılanır hâle geliyor:

İçinğ şerden sakla gıybetden dili

Saklamasanğ gönğül gözginğ zeng bolar (s. 307)

⁴⁰ İmâm Ahmed Rabbânî, (1373 / 1972) *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. 1, Matbaa-ı Educational, Karaçi (Ofset baskı : İstanbul 1977), 143. Mektup, s. 248.

Her kimde bolmasa İmān eŝeri
Yüreği arıamaz siyāh seng bolar (s. 307)

Bilip bolmaz Hađ'ıng dostı ıaysıdır
Alkıŝı köp alsanđ işinđ onđ bolar (s. 307)

Mahdumkulu'nun bu tür konuların daha cazip ve kalıcı olmasını sağlayan yeni buluşları da vardır. Ömrün sona erip hayat kadehi dolduğu zaman, haŝhaŝın samanı bile başın kırılmasına yetecektir:

Ömrünđ āhir bolup dolsa peymāne
Haŝhaŝınđ samanı başı sındırar (s. 293)

Mahdumkulu, halkı sıkmadan çok çeşitli hususları nasihat, meviza, iğneleme, yerme, övme gibi farklı tarzlarda dile getirmeye çalışmıştır. Halkın içinden biri olarak herkese seviyesine uygun şekilde hitap eden bir hoca gibi halka önemli bilgileri anlatmaya çalışmıştır. Burada çeşitli konulardan örnekler vermeye çalışalım. En önemli nimet olan iman, şöyle anlatılır:

Mağdumıulı ıalmaz eksigi kemi
Her kim barabilse İmān ıazanıp (s. 630)

Bir kimsede iman varsa, onun daha daha bir eksiki kalmamıştır denebilir. Ama iman yoksa ona amelinin bir faydası olmaz. O kişi iyi amel işlese de cennete kavuşamaz:

But-perest minđ ıılsa rüze namāzı
Arığa naŝıb olmaz behiŝtinđ yazı (s. 3015)

İmanı olanların da yaptıkları ameli ihlasla yani sadece Allah rızası için yapmaları gerekir:

Her kimiñđ ne miđdār bolsa ihlāŝı
Ol miđdār açııdır Hađ'ıng dergāhı (s. 345)

İhlasın karşısında riya vardır. Onu da halkın diliyle anlatmaktan geri durmaz:

Āŝıımen dip lāf urarlar yalandan
Bellisini aydar sorsanđ bilenden
İl gözine yüz yıl tāt ıılandan
Yağıdır bir seher gözden yaŝ gelse (s. 138)

İhlasla sahip olduktan sonra, Allah'tan gelen ŝeylere razı olmak da gerekir. Bunlar derin tasavvufi ve dinî konular olsa da Mahdumkulu bunları bir sehl-i mümteni örneği sunarak basit, güçlü ve tesirli ifadelerle dile getiriyor:

On ıat öyiñđ bolsa demir ıaladan
Ecel tapar emir bolsa Allah'dan

Ḥaḳḳat er yüz döndürmez belâdan

Ḥaḳ rızası bile başa daş gelse (s. 127)

Görüldüğü gibi şair, sözlerini sağlam dinî ve tasavvufî bilgilere dayandırıyor. Tasavvufta rıza makamı diye ifade edilen derin bahislere girmeden bu istikamette yaşamak gerektiğini basitçe anlatıyor. Bunları halka söylerken kendinin de buna riayet ettiğine işaret ediyor:

Bolsa ğamdan hâlâşım

Yaza dönse kış faşım

Maḥdumḳulı ihlâşım

Yâr yanında bellidir (s. 400)

Şair, gıybet etmek, haset etmek, kibirlenmek gibi çok çeşitli konuları birer birer anlatmıştır. Ayrıca iman, namaz, oruç zekat gibi dini meseleleri de şiirine konu etmiştir. Böyle çok sayıda beyit zikredebiliriz. Üstelik önemli meseleleri basit şekilde anlatır. Meselâ toplum içerisinde her an karşılabilen bütün içenlerle ilgili olarak yazdığı şiirin bir kısmı şöyledir:

Düşgeç ol meclis ara her kim çeker bîmâr eder

Âl bilen aldap seni her dem özige zâr eder

Sağ selâmet koymayın imdi özige ’âr eder

Kol ayağın şel kıılıp halk içre anı hâr eder

Bu şîfatlar birle ol çekmeñ ki bed kârdir çilim (s. 239)

“Çilim çekmegil”, yani “nargile içme” başlıklı şiiri de yine bu konuyu işler (s. 241). Türkmenler arasında görülen benzer bağımlılıklardan biri de nâs, yani Maraşotu bitkisini dişin dip kısmına koyarak bir müddet tutmaktır. Buna “nas çekmek” veya “nas atmak” denir. Maḥdumkulu bu kötü alışkanlığı da şu şiirinde yermektedir:

Güyâ bu dünyâga geldiñg gelmediñg

Kül yığarsen mudâm işiñg nas atan

Şerî’at yolından haber almadıñg

Ḥarâm bolar üst ü başıñg nas atan (s. 253)

Maḥdumkulu şiirinde kötü huylar, kötü alışkanlıklar, günah işler veya güzel huy ve sevap olan işlerin işlendiğini ve şiirin tamamen didaktik bir havaya büründüğünü görebiliriz. Yerilen ve kötülüğü anlatılan veya övülen ve faziletleri dile getirilen işler için birkaç örnek verelim. Şair, cemiyetleri karıştıran gıybet, yani dedikodu için şöyle der:

Rûz-ı maḥşer şikve eder diliñgden

Rûsvâlîğimğ budur seniñg gıybetkeş

Ömrüñg yele berme azma yolunğdan

Ağrıtmagıl ilinğ günüñg gıybetkeş (s. 317)

Zekat vermek şöyle övülür:

Yığıp zekât bermenlerinğ hâli vây

Tarığla karnı dolar tamuğ közünden (s. 259)

Herkes için olduğu gibi özellikle fakirler için sabır ve kanaat etmek, yine özellikle zenginler için hayır ve cömertlik yapmak şöyle övülür:

Fakîre münâsib şabr u kanâ`at

Baylar yaraşığı hayr u şahâvet (s. 443)

Sûd-horluk edenler, yani tefecilik yapanlar ve zekat vermeyenler de Mahdumkulu'nun eleştirdiğı ve kötülediğı kimselerdir:

Dünyâda sûd-horinğ pul yığmağ derdi

Baylarınğ mâlları bî-zekât erdi (s. 547)

Sûd-hor bolmuş adamlarınğ yarısı

Yüreğinden çıkmaz boldı ğarası

Bu zamânda molla müftî barısı

Zekât dip illeri gezip başladı

Büyüklik taslamaya gerek olmadığını ise yüksek dağlara seslenerek, zamanı geldiğinde eriyip gideceğini, deryaların da kuruyup kuru yer haline geleceğini söyler:

Belend dağlar belendliğinge guvanma

Güdâzda su bolan zer dek bolarsen

Tereng derya haybatınğa guvanma

Vaktinğ yetse gurip yer dek bolarsen (s. 71)

Bunlardan ilk önce kendi ibret alır ve kendi nefsinı terbiyeyi gaye edinir. Birçok söyleyişini bunu göstermektedir. Aşağıdaki şiirde kendine hitap eden şair, nefsinden birçok şey istedikten sonra, son beyitte "söylediklerinle yaptıkların farklı olmasın" diye kendini tembihliyor:

Seher turup du`â kııl âmîn disin ferişte

Ne bardır ğafil yatıp bîhûde oturişda

Mülk-i cihân tutdırmaz eylesenğ minğ serişte

Yoksa kılarsen tenhâ sergeşte vu ğamgeşte

Aydan sözünge fi`linğ bolmasın yalan gönğlüm (s. 337)

Şu beyiti de onun tevazu ve nefsinı karşı gelmekte vardığı noktayı ve bu yoldaki samimiyetini gösterir:

Yol üstünde ölsem yola atsalar

Razimen üstümden basıp ötseler (s. 55)

Mahdumkulu toplum için zararlı davranışları tenkit ederken güzel ve faydalı işleri över, teşvik eder. Bunun güzel sözle ve davranışla yapılmasını öğütler. Çünkü vahşinin bile anlayacağı dilden konuşursan mûnis, yani sıcak ve cana yakın olur der. Kötü şey görüldüğü zaman örtülmesini, iyi şeyler görüldüğünde ise bunun yayılmasını ister:

Mûnis bolar dilin bilsenğ vahşiniñ

Hakın nâ-hak eylemegin kōngşiniñ

Aklıñg bolsa âbrüylü kişiniñ

Yamanın örtüban yayıñg yahşısın (s. 366)

Ama açıkça kötü işler yapan, toplumu ifsad eden kimseleri tenkit etmekten de çekinmez. Yukarıda gördüğümüz üzere gıybet etme, tütün içme ve benzeri fiil ve davranışlar üzerinden öğretici nasihatlar ve tenkitler yaptığı gibi toplum içinde görülen menfî manzaralara karşı da tepkisini ortaya koyar:

Hurmet ehli boldı ol kimniñ elinde sâzıdur

Virdleri dervişleriñg hâlvette halk enbâzıdur

Ortada kız u cevân dirsın ki toydur bâzıdur

Sıçraşar kız u gelin üstünge güyâ tazıdur

Hak işinden bî-haber halk içre ba'zî kâzıdur

Tâbi'i cindir anıñg hakka ki şeytân özıdur

Tamuğunğ tıkcancıdur her kim bu işge râzıdur

Şek degildir dostlarım geldi kıyâmetden nişân (s. 506)

Bu şiirde Mahdumkulu'yu tam bir medrese âlimi gibi dinî esaslara tam bağlılık isteyen, bunun dışına çıkanları tenkit eden, bu tenkitlerini de aruz veznini ustaca kullanarak bir âlime yakışan sağlam ve özlü ifadelerle dile getiren bir şair olarak görüyoruz. Aşağıdaki dörtlükte ise bir az daha halka yönelik bir üslupla bu tenkitlere devam edilir:

Soğbetinbde Hak kelâmın söylen yok

Meclisinde bir naşîhat eylen yok

Hâlâl kıaysı harâm kıaysı saylân yok

Süd kıaysıdır ziyân kıaysı bilinmez (s. 265)

Şairin bu iki üslupla hitap ettiği kitleyi geniş tuttuğu açıkça görülür. Mahdumkulu, toplum içinde gördüğü ve rahatsızlık duyduğu çeşitli hadiseleri tenkit eder. Bu çeşitliliği göstermek için birkaç örnek daha zikredelim. Halkın adaletsizliğe uğraması şöyle eleştirilir:

Riyā boldı köpüñg oğan namāzı	Şāhlarda qalmadı hükmi-i 'adālet
Taŋrı hıçbirinden bolmadı rāzı	Bir pul üçin muftı berer rivāyet
Peyğamber ornında oturan kâzı	Bil bu işler nişāne-i kıyāmet
Para üçin elin açā başladı	Zālımlar tevbesiz öte başladı
(s. 534)	(s. 534)

Amel noktasında toplumda görülen eksiklikler için şöyle der:

Müctehid sözine bolmadı 'amel bomadı	Bir pāre şūfler şūfimen diyer
Münāfıqlar yaradadı bilmedi	Soramay zālımlar ta'āmin iyer
Şūfler pīrinden ta'līm almadı	Bizni yahşi kişi disinler diyer
Dünyā üçin dīnden geçe başladı	Her işikte hālka qura başladı
(s. 535)	(s. 535)

Yukarıdaki dörtlükte de “zâlim yemeğini yiyen” sūfleri eleştiren şair, tasavvuf cephesinde görülen bozulmaya dikkat çekerek bu yolda en önemli hususlardan olan helal lokma yeme konusunda bile titizlik gösterilmediğinden yakınır:

Görünğ bu eyyāmıñg pīrin şūfısın	Evliyāmen diyip cögi şūfler
Dalnamayın dıkar otыр aş gelse (s. 138)	Qıyğırıp āsmāna böke başladı (s. 546)

Mahdumkulu, şairlik iddiasını ispat etmeye çalışan bir hevesli değil, şiir sanatının yardımıyla insanlara hizmet etmeye çalışan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Kaliteli ve derin manalı şiirleri de bu istikamette yazılmıştır. Sadece bu şiirlerle hitap edilen kitle farklıdır. Bunlar için örnekler sunmaya çalıştık. Halk şiiri tarzında yazdığı manzumelerde ise konunun çok daha çeşitli olduğunu görüyoruz. Bu çeşitliliğin yanında şairin buluşları ve ifade kudreti de dikkat çekmektedir. Dünya geçicidir; kimse burada kalıcı değildir. Mahdumkulu herkesin bildiği bu konuyu “misafirlik” sözü üzerinden anlatmaktadır. Bu konuyu işlediği iki şiirinden iki dörtlük nakledeyim:

Ādemoğlı ömre bolmağıl māil	Mahdumqulı ögit berür sözüimde
Yiğitliğinğ dize bile mihmāndır	Ölüm yādımdadır qorqı gözimde
Yene Hāq yolunda bolmağıl kāhil	Her neçe yaşasañg yeriñg yüzinde
Basan qademleriñg yola mihmāndır	Ādemoğlı beş gün düze mihmādır
(s. 329)	(s. 527)

Mahdumkulu bir şiiri her zaman bir konuya hasretmez. Burada esas konu dünyanın ve ondaki her şeyin geçiciliği olsa da gelen misafirin yemeğe muhtaç olarak gelmediği, tatlı bir söz için misafirliğe geldiği, o yüzden de misafire yüzü ekşitmemek gerektiği söylenerek başka bir önemli husus da bu vesile ile dile getirilmiş olmaktadır. Bu da yeri geldiğinde farklı konularda halka telkinde bulunma çabası olarak görülebileceği gibi meseleyi sıkıcı olmadan anlatma gayreti şeklinde de anlaşılabilir. Bir şeyi çok vurgulamak o sözün tesirini arttırsa da öğüt almaya müsait olan için bir söz yetişir. Şair bunu şöyle ifade eder:

Yamana öğüt 'abeşdir

Yaşşı ere bir söz besdir (s. 369)

İşte bu doğrultuda düşünen Maḥdumkulu'nun çok çeşitli konulara dokunuşunu örnekler vererek ortaya koymaya çalışalım. Garip ve fakir insanların dertleri şairin de gönlünü acıtmıştır:

Maḥdumkulu ğarīblarınĝ gözyaşı

Dağları yandırıp erider daşı

Fakīre cebr eden zālımınĝ işi

Rūz-ı maḥşer dīvânında bellidir (s. 358)

Cemiyet içinde fakirlerin yaşadıklarını herkes bilir. Şair böyle insanlara karşı merhametlidir, onların dertlerini paylaşır. Ama bunu yaparken psikolojik bir gerçekliğe parmak basarak vakarlı olmak gerektiğini söyleyerek başı dik yaşamının yolunu gösteriyor. Şöyle diyor: “Fakirlik öyle bir derttir ki insanı öldürmez. Ama hayatta seni güldürmez de. İtler dahi aç olduğunu gizleyerek kurt karşısında güçlü görünür. O halde düşmana karşı siyaset yapmak lazımdır. Fakir de olsan bunu göstermezsen düşmanı sevindirmemiş olursun”:

Ġariblik bir derddir ādam öldürmez

Öldürmese dirilikde güldürmez

İt hem arıklıĝını kūrda bildirmez

Elbette düşmāna siyāset yaşşı (s. 576)

Şair yine hayvanların hayatından örnek vererek insanın ruh hâlini anlattığı bir şiirinin ilk ve son dörtlüğünü sunalım:

Bir keklik aldırsa zūrye balasın

Ayrıalıĝa Ademoĝlı neylesin

Sayray sayray gözlemeyin bolar mı

Kim kıalar görmeyin ecel hīlesin

Bir bülbül yitirse kızıl lālesin

Maḥdumkulu ḥayvān bilse balasın

Ḥasretinden sözlemeyin bolar mı

Ādem baĝrın duzlamayın bolar mı

(s. 427)

(s.428)

Maḥdumkulu, başka bir şiirinde yine insan nefsinin doymayan tabiatına dikkat çekerek psikolojik bir tahlil örneği sunmaktadır:

Ten yapmaĝa köynek ister yalanĝaç

Maḥduĝulu görüp düşmān ta'nasın

Köynekli dir vaḥ üstünden don bolsa

Merd oldur şād tutar ĝamdan sīnesin

Beş pul diyip Ḥaĝ'dan diler ĝarnı aç

Yer yüzi doldurmaz göziĝ ḥānasın

Beşin tapsa ārzü eder on bolsa

Ķārun kimin ĝazananınĝ kān bolsa⁴¹

(s. 354)

⁴¹ Mısrada geçen “neçe” kelimesi vezne uymadığı için çıkartılmıştır.

Başka bir yerde de şöyle bir tespit ile insan tabiatını anlatır:

Nāmerd kimdir biler bolsañ

Ne disenğ dir baş üstüne

Āzmāyişin kılar bolsañ

Hîç tapılmaz iş üstünde (s. 309)

Dörtlükte her söylenene baş üstüne deyip de işe gelince kaybolmanın namertlerin özelliği olduğu ifade edilmiştir. Mahdumkulu'nun kendine mahsus ifadeleri ve tespitleri vardır. Hatta bunlardan bazısını doğru anlamak için zorlanabiliriz de. Mesela şu dörtlüğe bakalım:

Hîç gönğül şādlığı çıkmaz

Bir gönğül yıkmayan erden

Yaşılık tama'sın etme

Yamanlık çıkmayan erden (s. 263)

Şiirde diyor ki: “Gönül yıkmayan er, bir gönülü sevindiremez de. Kendisinden yamanlık (kötülük manası da var) çıkmayan birinden iyilik de bekleme.” Burada şairi anlamamız için övülen bir haslet olan “hamiyet”i bilmemiz gerekir. Hamiyet, mukaddesâtı ve milletin haklarını, nâmus ve haysiyeti korumak hususlarında gösterilen gayret ve ihtimam hasleti demektir. Şairin sözlerini de hamiyet için hak eden kimsenin gönlünü kırmak veya onlara haddini bildirmek şeklinde anlamamız gerekir. Bunu zalime karşı dik durabilmek, hakkını savunabilmek olarak da anlayabiliriz. Yoksa Mahdumkulu'nun gönül kırmanın kötülüğü konusunda söylediği kendi sözleriyle ters düşeceği gibi, şairi dinimizde ve kültürümüzde çokça yerilen gönül yıkmaya gibi bir kötü hasleti anlamayan bir cahil mesabesine getirmiş oluruz. Onun, okuyucuyu şaşırtan diğer bir dörtlüğü de şöyledir:

Çoç yiğiding adı çıkmaz

Devleti mâlı bolmasa

Endişeli iş bitirmez

Meydânda deli bolmasa (s. 590)

Şairin “Meydandanda deli omayınca, çok düşünen kişiler iş bitirmezler.” şeklindeki ifadesini ilk bakışta yadırgayanlar çıkabilir. Ama “*Bir kimseye deli denmedikçe imanı tamam olmaz.*” mealindeki hadis-i şerifi aklımıza getirdiğimiz zaman deliliğin müspet manada çok yerde kullanılabileceğini anlarız. Mesela *Mektubat*'ta şöyle denmektedir: “Delilik demek, ila-yı kelimetullah için kendi menfaatinden vazgeçmek demektir.”⁴² Mahdumkulu'nun da burada deli diyerek çok istekli çalışan cesaretli kimseleri kastettiği anlaşılmaktadır.

⁴² İmâm Ahmed Rabbânî, (1373 / 1972) *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. 1, 163. mektup s. 272.

Çonmak taze yurda yahşi

Halı döşek törde yahşi

Ol yiğitler görde yahşi

Başı ğavġalı bolmasa (s. 590)

Yukarıdaki dörtlükte de başı kavgalı olmayan yiğitlerin ölmesinin daha iyi olacağı ifade edilirken de birinin ölümü istenmemekte, yatılacak yerin kabir olduğu, hayatta olanların bir uğraş içinde olması gerektiği, hadiselerden ürküp çekinmenin doğru olmadığı ifade edilmektedir. Bu söz, çalışacak insanların başkalarının tepkisinden korkarak geri durmamalarını teşvik etmek için psikolojik destek mahiyetindedir. Sözü eğip bükmeden söyleyen Mahdumkulu, insanlara bazı gerçekleri açık olarak anlatmak ister gibidir. Belki bazen ileri de gittiği düşünülebilir. Ama bu, şairin doğru bildiğidir ve bunu halkın kolayca anlayacağı şekilde ifade ediyor. Şu dörtlükte de şairin bu yönünü görürüz:

Her kimde ki hüner yokdur

Düşmânına hâzer yokdur

Yahşılık etse yer yokdur

Şu eyyâmda yavaş bolan (s. 410)

İşte bu anlatım tarzları, Mahdumkulu'yu diğer şairlerden farklı kılan özelliklerden biridir. Aslında bu tarz sözlere onun şiirinde çok da karşılaşmayız. O, herkesin derdine ortak olmak ve sıkıntılarını tercüman olmak isteyen bir tabiata sahiptir. Böyle olmayı başkalarına da öğütler:

Kişi bolsanġ koyġıl kırı tâ'aşşubı

Yahşı yaman barçalara dil bolġul (s. 375)

Belki de gördüğü ve yaşadığı bazı hadiseler ve tecrübeler, onu böyle sözleri söylemeye yöneltmiş olabilir. Senelelerce gurbette yaşayan, düşmanın zindanlarında acı günler geçiren, yurdunun yabancıların tehdidi altında tehlikeli günler geçirdiğine şahit olan şair ülkesinin ve elinin kıymetini çok iyi idrak etmiş biri olarak şöyle demekte haklıdır:

Vaţandan ayrılıp ġarib düşmeyen

Ülkesinde ilinġ ġadrin ne bilsin (s. 444)

Görmüş geçirmiş, tecrübeli ve bilge kişiliğinin ona hem farklı hem isabetli söz söyleme imkânı verdiği söylenebilir. Yeri gelir bir pedagoğ gibi çocuk terbiyesi konusunda uyarıcı olur:

Ulalanda iş hoş gelmez

Yaşlıkda köymen yiğide (s. 369)

Yani küçüklükten işe alıştırılmayan, belli terbiyelerde geçirilip pişirilmeyen kimse büyüdüğünde, iş yapmak hoş gelmeyecektir. İnsanın ruh hâlini tahlil etmeyi

de gerektiren bu tür sözleri farklı kesimleri de içine alır. Mesela yönetici olan, bir topluluğa baş olan kişinin incitici sözleri dinlemeye tahammülü olması gerekir. Bu tespit, toplum psikolojisiyle ilgilidir:

Kedhūdālīk ırāq gider

Yaman söz çekmeyen erden (s. 263)

Cemiyetlerin selamette olmaları için bir emîrin sözüne tâbi olmaları, yani birlik içinde hareket etmeleri icap eder:

Ağır devletler ayrılır

Bir ağza bakmayan erden (s. 263)

Başka bir yerde yine birlik olamayanlardan devletin kaçacağına ima etmektedir:

Ağzı ala bola ilinğ

Devleti kaçan yalıdır (s. 320)

Liyakatı olanların işe sahip çıkmaması veya halkın böyle kimselere sahip çıkıp etrafında toplanmaması durumunda liyakatsızlar ortaya çıkıp işleri karıştıracaktır:

Ülkede şāhib bolmasa

Arbāblar emîre döner

Üç yıl şîre uçramasa

Tilki şağal şîre döner (s. 532)

Halk eğer bozulmuşsa, layık insanları hak etmeyecek duruma gelmişse, o cemiyette bey olmak çok zordur. Böyle bir cemiyette liyakatlı insanlar zâyı olur. Kötü bir beyin emri altında yaşayan insanlar için de durum aynıdır. İkisi de çok zordur:

Bir bî-devlet ilinğ begi bolinçenğ

Devletininğ kapısında kul bolgıl

Bed-aşıl beg kulluğında kalinçenğ

Aşıl beğinğ sāyesinde kül bolğıl (s. 374)

Şair, bir devlet geleneği görmüş, yönetim tecrübesi olan insanların cemiyetin başında olmasına önem vermektedir.

Mutî* bolup Hudā emrin tutmayan

Gevher alıp bāzārında satmayan

Atadan babadan beglik etmeyen

İl kadrını bilen sultān bolar mı (s. 392)

Mahdumkulu, halkın birliği, dirliği, huzuru, güçlü olması ve iyi yönetilmesi için bütün bilgi ve görgüsünü şiirine yansıtarak bu hususta insanlara yol gösterici olmaya çalışmıştır. Bir cemiyetin selameti ve refah içinde yaşaması için iyi bir

yönetim şart olduğu gibi halkın da mesuliyetlerini ve vazifelerini yerine getirmesi lazımdır. Savaşlar ve çeşitli siyasi mücadelelerin yaşandığı bir zaman ve ortamda yaşayan Mahdumkulu da yöneticiler hakkında söz söylediği gibi halkın üzerine düşeni yapması hususunda da bildiklerini aktarma ve telkinde bulunma çabasında olmuştur. Bunlardan biri halkın düşmana karşı savaşmada üzerine düşeni yapmasıdır. Bunu teşvik için söylediği şiirleri vardır. Köroğlu'ya ait koçaklamaları hatırlatan şu dördlükte olduğu gibi:

Mağdumkulu savaş bolar
Yiğidinğ sırrı fâş bolar
Yâ baş berer yâ baş alar
Koçaklar yoldaş üstünde (s. 310)

Bu rehberlik diğer konularda da devam eder. Mesela meclis ve konuşma âdâbı hakkında şöyle der:

İzzet hürmet sıyn etmegin
Görüm görülmeyen yerede
‘Âkıll bolsanğ söz açmağın
Nebet berilmegen yerde (s. 395)

Gerektiğinde canını ortaya koymaktan geri durmayan mert yiğitler övüldüğü gibi aksi durumda olanlar da yerilir. Şair, ev ortamında, yemek üzerinde iken gürleyen, düşman yokken kılıcını parlatan kimseleri “namert” olarak niteler:

Nâmerd koş üstünde hırlar
Orta aş üstünde gürler
Savaş kurup kılıç parlar
Düşman görülmegen yerde (s. 396)

Böyle kişilerin özelliklerinden biri de evde iken küçük bir işi âr ve namus meselesi hâline getirirken büyük namus işlerinde bir şeye yaramamalarıdır:

Uluğ nāmüslarda yaramaz derde
Nâmerd öyde sehel işi ‘âr eyler (s. 403)

Yaptığı işle övünmek, onu başkalarına anlatıp durmak da merdin yapacağı iş değildir:

Nāgeh merdlik etse âdem bî-vec[h]i
Her meclisde yüz yol dile getirmiş (s. 347)

Yine mertler, cemiyet içinde birlik ve beraberlik için uğraşırken namertlerin yaptığı kibirlenmek gibi şeylerden ibarettir:

Bir bî-ğayret yiğit ilde
Bağınğ tekebbürlük eyler

Merd yiğitler yaman ilde

Başdan ağzıbirlik eyler (s. 555)

Mahdumkulu, sebepleri yerine getirip, yapılması gerekeni yaptıktan sonra kaygılananları sevmez. Hak'tan ne gelirse gelsin ona razı olmak gerekir. Bu doğrultuda söylediği şiirler vardır. Burada da yersiz kaygılarla ürkek ve korkak bir tavır sergileyenleri “namerd oğlu” diye nitelendirir:

Nem düşmese gökden bir ney göstermez

Yığılsa minğ kaygı bir iş bitirmez

Er yiğit gönğline kaygı getirmez

Nāmerd oğlu deyin kaygıçı bolma (s. 456)

Başka bir yerde yine tevekkül ve kaygı üzerinde durur:

Yağşı yiğit yol yitirmez

Cehd kısmetden köp getirmez

Minğ kaygı bir iş bitirmez

Tevekkül ner behem eder (s. 393)

Türk halkının genel özelliklerinden biri olan, düşmana dahi mertlikle muamele etme anlayışı, Mahdumkulu'da şöyle tezahür eder:

Düşmānıñ hem düşer bolsa qolıñğa

Evvel başda bir mürüvvet gerekdir (s. 304)

Savaşta düşmana dahi mertçe davranmayı öğütleyen şair, sulh zamanlarını da unutmaz. Malı mülkü arttıkça himmeti de artanları koç yiğit diye öven şair, namertlerin gönlünün ise zenginleştiğçe daha da dar olacağını belirtiyor:

Koç yiğit māl tapsa himmeti artar

Nāmerd bayadıqça gönğlün dar eyler (s.403)

Mahdumkulu'nun savaş ortamında yaşayan halkın ruh hâlini güçlü tutmak, onların gelecek tehditlerle karşı mücadele edebilecek güçte ve dirilikte olmasını sağlamak ve bunu manevi bir miras gibi sonraki kuşaklara aktarmak için dile getirdiği telkin, nasihat ve tespitleri ihtiva eden sözlerinden örnekler vermeye çalıştık. Onun değindiği konular o kadar çeşitlidir ki hepsini ayrı bir başlık altında inceleyecek olsak, çalışmamızın hacmi makale seviyesini geçecektir. Bu sebeple şairin söylediği çeşitli konulardaki sözlerinden seçme örnekler vermekle yetinelim. Müslümanlar birbirine karşı iyi hisler beslemekle mükelleftir. Yunus Emre gibi mutasavvıflar da bu sevgi üzerinde çok durmuşlardır. Şair de bir gönül insanı olarak şöyle der:

Deli gönğlüm muhabbetsiz kişiden

Daş eyleyip yırak eyle öziñni (s. 409)

İyi arkadaş bulmak da önemli bir kazançtır. Şair de hep iyilerle birlikte olmayı tavsiye eder:

Yaşığa öziñg yâr eyle

Meclisinde bâzâr eyle (s. 343)

Hazret-i Mevlana'nın cahil veya kötü arkadaş konusunu ayı üzerinden anlattığını biliyoruz. Mahdumkulu da bu hususu ayı dostluğu üzerinden anlatır:

Bilgil uzak gitmez ayı dostlığı

Çahrı gelse depeñg üzre daş döker (s. 401)

Dünya gülüp eğlenmek ve vakti boş geçirmek yeri değildir. Şair dünyayı “yâshane”, yani ölü evine benzeterek insanları hakikati görmeye çağırıyor:

Mahdumkulu köydi bağrım od bolup

Dünyâ gelen gidecekdir mat bolup

Özin bilmey oyun edip şâd bolup

Yâshâne yerinde gülmek yaraşmaz (s. 345)

Dünyanın geçiciliğini çeşitli vesilelerle dile getirir. Mesela şu dörtlüklere dikkat edelim:

Bülbül hücüm eylen havâli bâğlar

Mağrūr olup gezme ömrüñg güline

Bülbül senden gider figân eğlenmez

Savrularsen bir gün hâzân yeline

Yağışlı yağmurlı ümürlü dağlar

Yüz yaşayıp düşsenğ ecel eline

Sîller senden gider duman eğlenmez

Sağınğdan solınğa bağança bolmaz

(s. 363)

(s. 338)

Şair yaşadığı acılar ve tecrübelerle yoğrulan bilge bir insan olarak çok değişik konularda bir aile büyüğü edasıyla nasihatler eder. Nefse uymamayı, her söze karşı fevri tepki vermemeyi, sabretmeyi, kavga ve cedelden uzak durmayı, kötü ve incitici söz söylememeyi tavsiye eder:

Çahra minip kaldırmağın şeytânı

Şabrıñg bolsa Subhân yeter dâdınğa

Nefse uyup unutmağın Raḥmân'ı

Ceng cedel lâyıķ deldir adınğa

Kesse aqlıñg yahşı bile yamanı

Alma yaman sözi hergiz yâdınğa

Her bir söze dolup daşma қanıñgdan

Tiken bolup dürtüp çıkar donıñgdan

(s. S. 415)

(s. S. 415)

Mahdumkulu, adeta yüklendiği vazifeyi tamamlamak üzere gerekli gördüğü her konuya temas etmek ister gibidir. O yüzden midir bilinmez, bazı şiirlerinde konu birden çeşitlenir.

Dünyâda bahîliñg yüzini görme

Bedev gerek ere savaşda serhoş

Aş bile nânıñgı alışıp berme

Yâd bilen tanışsañg bolar қarımdaş

Қul diyip yiğidinğ aşlını sorma

Yahşı oğul yahşı ayâl kız қardaş

Hâcesi bar belki құлına değmez

Bu devlet her kimiñg eline değmez

(s. 257)

(s. 257)

Nasihat ihtiva eden bazı şiirlerinde tek bir konu üzerinde yoğunlaşmaktan ziyade belli bir çerçeve kompozisyon içerisinde farklı konuları ard arda sıralar:

İçki sırnıñ aytma her bir nâ-merde	Samsam âdam bile oturma turma
Sırnıñ ile yayıp fâş eder seni	Zinhâr nâmerd bilen sen şoĥbet qurma
Oĥrı kezzâb bilen obadaş bolma	Qadir-dân dostunĥdan yuzinĥ oĥırme
Mâlinĥdan ayırıp aç eder seni	Barsanĥ depesine tâc eder seni

(s. 388) (s. 388)

Görüldüğü gibi farklı konular, hadisenin neticesi çerçevesinde birleştirilerek anlatılmıştır. Şairin şiirleri genelde halkın günlük hayatta yaşadıkları problemleri, hasretleri, şikayetleri, aşkları, dertleri, kısaca çeşitli hadiseleri konu eder. Bazen bu çeşitlilik beklenmedik konulara kadar gider. Aşağıdaki şiirde bedevi veya Arap atı alacakların atın sinesine, sağrısına yani terki de denilen sırt kısmına ve geriş yani boyunun bitiş yerine dikkat etmeleri gerektiğini söylemeye kadar gider:

Bir yiĥidinĥ aşlın biley disenĥiz	Birev bilen âšnâ bolay disenĥiz
Ma'rekede oturup turuşın görinĥ	Evvel ikrârında duruşun görinĥ

(s. 383) (s. 383)

Bir bedevi saylap alar bolsanĥız	Ĥarîdâr bolsanĥız kıza geline
Sînesin sağrısın gerişin görinĥ	Edebin ikrâmın oturuşın görinĥ

(s. 383) (s. 383)

Mahdumkulu'nun hezliyât kabilinden sayabileceğimiz neşeli konularda da şiirler yazdığına şahit oluruz. Evlilik de latife malzemesi yapılan konulardandır. "Yüke alışmış bir boz eşek olmak istersen evlen." dediği şu dörtlülüğü, Mahdumkulu'nun hitap yelpazesini ne kadar geniş tuttuğunu gösteren bir örnek olarak görelim:

Öy il gerek yorĥan döşek
Ferzend benddir ayâl duşak
Yüke verziş-kâr boz eşek
Bolayın disenĥ öylengin (s. 190)

Yine halk arasında artık klişe bir söz haline gelen "at, avrat, silah" üçlüsü, Mahdumkulu'nun şiirinde kendine yer bulmuştur:

Yiĥidinĥ dünyâda üçdür murâdı
Maĥbûb yahşısı, yaraĥ yahşısı, at yahşısı (s. 432)

Aşk, şiirin neredeyse ana konusu gibidir. Genel olarak âlim ve büyük şairlerin şiirlerinde manevî aşk işlenegelmiştir. Mahdumkulu'nun sûfiyâne şiirlerinde ilâhî aşkın nasıl işlendiğine yukarıda örnek vermeye çalıştık. Ancak onun, çok farklı konularda kalem oynattığını da ifade ettik. Şairin şiirinde işlenen aşk konusu da böyledir. Durdı Azamîrâd, bu hususta şöyle der: "Mahdumkulu şiirinde

aşk, üç şekilde görülür: Âşık aşkı, ârif aşkı ve edebiyatçı aşkı.”⁴³ Onun şiirlerinde tasavvuf büyüklerinin eserlerinde ifadesini bulan ilâhî aşk işlendiği gibi beşerî aşk da yerini bulmuştur. Aşağıda halk şiiri kalıplarında yazılan şiirde beşerî aşk bütün açıklığıyla görülür:

Gevher yâkût bar boynunda

Felek lertzândır oynunda

Yetişpdır yâr koyunda

Pinhândır nârî dilbering (s. 182)

Hatta güzelde olması gerektiğini düşündüğü özellikleri bile anlatır:

Boyı uzin pes bolmasın

Ûdden aş mes bolmasın

‘Akılsız nâkes bolmasın

Sâdeden bolsun Türkâne (s. 204)

Şair bu şekilde, hitap ettiği kitleyi genişleterek tasavvufun derin manalar ihtiva eden girift remizlerine pek âşina olmayan halk zümresine şiirin en temel unsurlarından olan aşk ile ulaşma imkânını da yakalamış olmaktadır. Mahdumkulu’nun gerçek bir sûfinin pek ilgilenmeyeceği konulara girmesi, hele açıkça beşerî aşklarla ilgili şiirler kaleme alması, onun tam kemale ermiş bir mutasavvıf olmadığı düşündürülebilir.

Bu kadar çeşitli konuları işlemek, her şairde görülemeyecek bir hususiyettir. Mahdumkulu kadar geniş kitleler tarafından okunmak ve sevilmek de her şaire nasip olan bir mazhariyet değildir. İşte bu mazhariyetin sebeplerini tahlil etmek için Mahdumkulu’nun öne çıkan özelliklerini, bezen kendine mahsus hâllerini örneklerle ortaya koyarak tanıtmaya çalıştık. Bu konuda düşündüklerimizi, başkalarının da fikirlerinden nakiller yaparak vermeye çalıştık.

Sonuç

Türk edebiyatında Nevâyî, Fuzûlî gibi çok tanınan, ünü sınırları aşan isimler vardır. Bunlar, yüksek şiir kalitesiyle öne çıkan isimlerdir. Edebî sanatların ustalıkla kullanıldığı derin manalı şiirleri, bu şairlerin tanınmasına ve sevilmesine vesile olmuşsa da fazla eğitilmiş olmayan, yeterli edebî bilgiye vukûfu bulunmayan genel halka ulaşmada aynı tesiri gösterememiştir. Türkmen şairi Mahdumkulu da sadece Türkmenler arasında değil, diğer Türk kavimleri arasında da şiirleri okunan ve sevilen bir şahsiyettir. Şair, şiirlerini mümkün olduğu kadar halkın konuştuğu Türkmen Türkçesiyle ve sade bir lisanla yazmak yoluna gitmiştir. Mahdumkulu kaliteli ve sanatlı şiirler kaleme aldığı gibi halk şiiri tarzında, anlaşılması kolay şiirler de yazmıştır. Ama şiirlerinin, genel olarak didaktik özellikte, cemiyete faydalı olmak üzere söylenen sözler olduğu görülür. Öğretici özellikteki bu şiirlerin çok çeşitli konuları içine aldığı söylemek gerekir. Bunun yanında Mahdumkulu, aşk, kahramanlık, tasavvuf ve daha pek çok konuda şiir yazmıştır. Şiirlerindeki konu çeşitliliğiyle okuyucu kitlesini geniş tutan şair, yüksek kalitede şiirler de kaleme

⁴³ Durdı Azamîrâd, *Mukaddime’i ber- Şi’r-i Mahdumuli*, Günbed, 1377, s. 16.

olarak edebî ve ilmî seviyesi yüksek okuyuculara da hitap etmeyi başarmıştır. İşte bu özellikleriyle çok az şairin ulaşabileceği bir şöhrete kavuşan ve çok geniş bir coğrafyada şiirleri sevilerek okunan Mahdumkuku'nun bu yönü, üç başlık altında, şiirinden örnekler verilerek ortaya konmaya çalışıldı.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Atıf, “XVIII. Yüzyıl Anadolu ve Türkmen Sahası Klasik Şiirinde Sevgili “Kânî-Mahdumkulu Örneği”, *Turkish Studies*, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/6 Spring 2014.
- AZAMÎRÂD, Durdı, *Mukaddime’i ber- Şi’r-i Mahdumkuli*, Günbed, 1377.
- BATİSLAM, H. Dilek, “Divan Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir Söyleyiş Biçimi (Mürâca’a-Dedim-Dedi)”, *Folklor/Edebiyat*, C.VI, S. 22, Ankara, 2000.
- CHODZKO, Alexander, *Specimens of the Popular Poetry of Persia*, London 1842.
- CÜRCÂNÎ, Musa, “Mahtumkuli be-rivâyet-i Kara İşân”, *Yâd-nâme-i Mahtumkuli Ferâgî-2*, Gürgen 1377.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, “Sözün Kanatlarında Uçan Şair”, *Makalaleler*, (Haz.: Ekrem Arıkoğlu), Ankara, Akçağ, 2007.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, (Sadeleştirir: Faruk Meyan), Veli Yayınları, İstanbul, 1981.
- FEDÂKÂR, Nurkılıç, *Nakd u Tahlil-i Âsâr u Ahvâl-i Mahdumkuli Ferâgî*, Neşri-İhsân, Günbed, h. 1379.
- Fuzuli, *Fuzuli Divanı*, (Hazırlayanlar: Kenan Akyüz, Süheyl Beklen, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur), Akçağ, Ankara 1990.
- HASANOV, F., “Ma’naviyat Yulduzları”, *O’zbekiston Milli Ensiklopediyasi*, Davlat İlmîy Nashriyoti, Toshkent 2011.
- İmâm Ahmed Rabbânî, (1373 / 1972) *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. 1, Matba-ı İyü Keshnal, Karaçi (Ofset baskı: İstanbul 1977).
- KÜRENOV, Sapar, *Kafkasya Oğuzları veya Türmlenleri*, Ötüken, İstanbul 1997.
- MAGTIMGULI, *Saylanan Eserler*, c. 2, Hazırlayanlar, G. Nazarov, A. Mülkamanov, M. Övezgeldiyev, M. Çariyev, A. Nuryağdiyev, Aşkabat, 1983.
- MAHDUM, Abid Nazar, “Mahdumkulu Divanına Sonradan İlave Edilmiş Şiirler Hakkında Görüşler ve Konuyla İlgili Bir Tercüme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 150, Haziran 2004.
- , “Mahdumkulu Ferâgî ve Tasavvuf”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 147, Aralık 2003.
- MAHDUMKULI Ferâgî, *Dîvân-ı Hazret-i Mahdumkuli Ferâgî*, (Haz. Ahmed-i Şeyh Tılâyî), İntişârât-i Tılâyî, Tahran.
- MAHDUMKULU, *Mahtumkulu*, (Hazırlayan: Prof. Dr. Annagurban Aşırov), Türkmenistan Bilimler Akademisi Milli Elyazmaları Enstitüsü, Ankara 2014.
- SARLI, Araz Muhammed, *Pujûhiş-hâyî der-Edebiyât-i Turkmen*, Gunbed-i Kâvus, 1377.

- ŞERİFZADE, Muhsin, “Şâir-i Pâk-bâhte-i Müslümân ve İftihâr-i İnan”, *Yâd-nâme-i Mahtumkulı Ferâgî-2*, Gûrgan 1377.
- Hafîzî Cuzcânî, “Türkmen, Özbek Edebî Sîmâlarındın Mahtumkulı”, *Fasl-nâme-i Hukûmet ve Şehr-vend*, Sayı 2, Yıl 2, Cevzcan, Afganistan, Cevzâ 1390 (Haziran 2011).
- Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, (Hazırlayan: Faruk Kadri Timurtaş), Kùltür Bakanlığı Yay., Ankara 1986.